

Woman in Development and Politics

Virtual networks and the breakup of married life: a qualitative study of the lived experience of divorced women of Ilam

Zahra Rezaeinasab^{1✉} | Ali Feizolahi² | Maryam Keshavarz³

1. Corresponding Author, Member of the Faculty of Sociology, Ilam University, Ilam, Iran. E-mail: z.rezaeinasab@ilam.ac.ir

2. Member of the Faculty of Sociology, Ilam University, Ilam, Iran. E-mail: a.feizolahi@ilam.ac.ir

3. Department of Sociology and Cultural Studies, Ilam University, Ilam, Iran. E-mail: mkeshavarz376@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p>	<p>Marriage is one of the three milestones in human life, i.e. birth, marriage, and death. Marriage is related to changes in a person's view of himself, his wife, and the world. A person who gets married is affected by changes in personal and social fields. Therefore, if an important disturbance occurs in a person's marriage, all his personal, interpersonal, and social processes will be affected. The social developments of the past decades at the global level have faced the family system with new and diverse changes, challenges, issues, and needs. During this period, the family has been increasingly under threat due to multiple and complex factors. When the functions of the family, such as biological, social, cognitive, and emotional functions are damaged one after another, its members gradually lose their sense of satisfaction. The gradual decrease in the satisfaction of the family members first causes psychological dissociation, then social dissociation, and finally, a legal event, which is called divorce. Divorce is one of the factors of breaking up and disintegrating the family unit, which can have many consequences for people in society. Nowadays, virtual social networks play a role as one of the most important factors in many divorces and disturbances in couples' relationships. The purpose of this research is to study how marital life changes and breaks up through virtual social networks from the perspective of divorced women in Ilam City. The research paradigm is constructive and interpretive; The research approach is qualitative and the research strategy is phenomenology. Thematic analysis and Brown and Clark's framework have been used for data analysis. Of course, it should be mentioned that two types of methods in phenomenology, i.e. interpretation and explanation, have been used to analyze the results. The studied community includes all the divorced women of Ilam City who have had the experience of using virtual social networks. How to choose the subjects to be studied are based on purposeful sampling. The number of samples until the theoretical saturation stage was estimated to be 15 people. The data collection tool is a semi-structured interview. This research was done to answer three important questions. How do divorced women understand, define, and interpret family and marital relations? How do virtual networks become the basis for breaking up and transforming marital relations? What are the most important virtual social networks used by women that have been effective in breaking up relationships? In this research, the understanding, definition, and subjective meaning of divorced women from family and marital relationships in the form of 4 categories "family as a system", "unfavorable image of family", "difference between previous interpretations and existing reality" and "fatalistic attitude" became. The results of the research showed that the evolution and breakup of married life can be analyzed and investigated from the point of view of divorced women in the form of main themes including "creating cocoons of loneliness", "separation from kinship networks", "individual injuries", "destructive", "Instrument of family dysfunction", "consumption display", and "virtual networks as the transformation of value system". In this research, the most important social networks used by divorced women, which have been effective in creating coldness and eventually breaking the relationship in these families, are, respectively: Instagram, WhatsApp, Telegram, and YouTube. In the current research and based on the statements of divorced women, it can be concluded that virtual social networks have played a role in marital dissatisfaction. The Elamite society and culture and consequently the people in the family institution have been affected by these communication technologies. It seems that virtual social networks cannot</p>
<p>Article history: Received: 22 October 2022 Received in revised form: 26 November 2022 Accepted: 12 December 2022 Published online: 22 June 2023</p>	
<p>Keywords: phenomenology, women, Virtual social networks, Ilam city.</p>	

be interpreted as inherently bad or good, but their impact on the private and social life of people depends on the amount and time of their use, because as the results and women's conversations show, extreme use and In a way, the addiction to these spaces has been effective in changing and breaking relationships between the members of these families. If a context is provided so that family members can find out how to use these spaces to strengthen their family cohesion and bonds, it will also have positive results, but non-interactive uses of this space will lead to rejection and social isolation of people in the family and Society has created. At the end of the research and according to the obtained results, research and practical suggestions have been presented.

Cite this article: Rezaeiasab, Z., Feizolahi, A., & Keshavarz, M. (2023). Virtual networks and the breakup of married life: a qualitative study of the lived experience of divorced women of Ilam. *Women in Development and Politics*, 21(2), 445-479. DOI: <https://doi.org/10.22059/jwdp.2022.350229.1008270>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jwdp.2022.350229.1008270>

انتشارات دانشگاه تهران

زن در توسعه و سیاست

شبکه‌های مجازی و گسست زندگی زناشویی: مطالعه کیفی تجربه زیسته زنان مطلقه ایلام

زهرا رضایی نسب^۱ | علی فیض‌اللهی^۲ | مریم کشاورز^۳

۱. نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. رایانامه: z.rezaeinasab@ilam.ac.ir

۲. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. رایانامه: a.feizolahy@ilam.ac.ir

۳. گروه مطالعات فرهنگی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. رایانامه: mkeshavarz376@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۹/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱

واژه‌های کلیدی:

استحاله ارزشی، پدیدارشناسی، زنان، شهر ایلام.

طلاق از جمله عوامل گسیختگی و ازهم‌پاشیدگی کانون خانواده است که عواقب بسیاری برای افراد جامعه دارد. امروزه در بسیاری از طلاق‌ها و نابسامانی‌ها در روابط زوجین، شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل نقش‌آفرینی می‌کنند. هدف از پژوهش حاضر، مطالعه چگونگی تحول و گسست زندگی زناشویی از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی از دید زنان مطلقه شهر ایلام است. پارادایم پژوهش برساختی و تفسیری است. رویکرد پژوهش کیفی است و راهبرد پژوهش از نوع پدیدارشناسی است. از تحلیل تماتیک و همچنین چارچوب براون و کلارک برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه شامل تمامی زنان ۲۲ تا ۳۷ ساله مطلقه شهر ایلام است که از مدت طلاقشان ۵ تا ۷ سال گذشته است و تجربه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را در طول شبانه‌روز بین ۵ تا ۱۰ ساعت داشته‌اند. سوژه‌های مورد مطالعه بر مبنای نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تعداد نمونه تا مرحله اشباع نظری ۱۵ نفر برآورد شد. گردآوری داده‌ها با مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفت. نتایج نشان داد تحول و گسست زندگی زناشویی از دید زنان مطلقه در قالب مضمون‌های اصلی شامل «ایجاد پبله‌های تنهایی»، «انفصال از شبکه‌های خویشاوندی»، «آسیب‌های فردی»، «ساختار شکنی»، «بازار ناکارآمدی خانواده»، «نمایش مصرف» و «شبکه‌های مجازی به‌مثابه استحاله نظام ارزشی» قابل تحلیل و بررسی است.

استناد: رضایی‌نسب، زهرا، فیض‌اللهی، علی و کشاورز، مریم (۱۴۰۲). شبکه‌های مجازی و گسست زندگی زناشویی: مطالعه کیفی تجربه زیسته زنان مطلقه ایلام. زن در توسعه و سیاست، ۲۱(۲)، ۴۴۵-۴۷۹.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jwdp.2022.350229.1008270>

© نویسندگان

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

ازدواج یکی از سه نقطه عطف زندگی انسان (تولد، ازدواج و مرگ) و تغییراتی در دیدگاه فرد به خود، همسر و جهان ایجاد می‌کند. فردی که ازدواج می‌کند، در زمینه‌های فردی و اجتماعی دچار تغییراتی می‌شود؛ بنابراین اگر اختلال مهمی در ازدواج فرد رخ دهد، همه فرایندهای فردی، بین‌فردی و اجتماعی او تحت تأثیر قرار می‌گیرد. تحولات اجتماعی دهه‌های گذشته در سطح جهانی، نظام خانواده را با تغییرات، چالش‌ها، مسائل و نیازهای جدید و متنوعی روبه‌رو کرده است. طی این مدت، خانواده به شکلی فزاینده به علل متعدد و پیچیده‌ای در معرض تهدید قرار گرفته است. وقتی کارکردهای خانواده، از قبیل کارکردهای زیستی، اجتماعی، شناختی و عاطفی یکی پس از دیگری آسیب می‌بیند، اعضای آن به تدریج احساس رضایتمندی خود را از دست می‌دهند. کاهش تدریجی رضایتمندی اعضای خانواده، ابتدا موجب گسستگی روانی و سپس گسستگی اجتماعی و درنهایت واقعه حقوقی می‌شود که این گسستگی را طلاق می‌نامند (Rezaeinasab, 2017: 2).

امروزه افزایش آمار طلاق نشان می‌دهد افراد به دلایلی حاضر به حفظ زناشویی خود نیستند و ترجیح می‌دهند طلاق بگیرند. براساس آمارهای موجود، نسبت طلاق در آمریکا ۵۲ درصد، در آلمان ۴۲ درصد و در استرالیا و انگلستان ۴۲ تا ۴۵ درصد گزارش شده است. با توجه به افزایش آمار طلاق، افراد به دلایلی حاضر به حفظ رابطه زناشویی خود نیستند و ترجیح می‌دهند طلاق بگیرند (Marinescu, 2016: 9). متأسفانه در ایران نیز افزایش نامعمولی در آمار طلاق دیده می‌شود؛ به طوری که ایران چهارمین رتبه طلاق را در جهان دارد (Meshki et al., 2010: 36; Akhavisamrin et al., 2016: 107). براساس آمارهای جمعیتی سازمان ثبت‌احوال، نسبت طلاق به ازدواج در کل کشور از میزان ۱۲ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۲۹ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. براساس آماری که خبرگزاری ایرنا در اسفند ۱۴۰۰ ارائه کرد، از هر سه ازدواج در سال ۱۴۰۰، یک مورد به طلاق منجر شده است.

طی سال‌های اخیر، با گسترش آسیب‌های اجتماعی، طلاق در بسیاری از استان‌های کشور رشد چشمگیری داشت. یکی از این استان‌ها، استان ایلام است. در استان ایلام به‌عنوان جامعه‌ای سنتی، تحقیقات نشان می‌دهد میزان دوام زندگی مشترک در چند سال اخیر، کمتر از متوسط کشوری است. در سال ۱۳۹۱ به‌طور متوسط، طول مدت زندگی مشترک در کشور ۷/۶ سال بوده که استان ایلام با میانگین ۵/۳ درصد در سال ۱۳۹۱ کمترین طول مدت دوام زندگی تا واقعه طلاق را در بین استان‌های کشور دارا بوده است (Sepidnameh & Qaisarian, 2013: 123). همچنین طبق

اظهار نظر مدیر کل ثبت‌احوال در استان ایلام، در سال ۱۳۹۶، تعداد ۶۵۰ طلاق در دفاتر رسمی به ثبت رسیده است که افزایشی ۳ درصدی نسبت به زمان مشابه سال قبل نشان می‌دهد. آمارها حاکی از کاهش ۱۲ درصدی ازدواج نسبت به سال ۱۳۹۵ است. همچنین استان ایلام بیشترین رشد طلاق را در سال‌های اخیر نسبت به دیگر استان‌ها دارد^۱. براساس نتایج تحقیق رضایی‌نسب (۲۰۱۷: ۱۴۸)، از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ در استان ایلام، ۳۶۲۴ واقعه طلاق ثبت شده که به تفکیک در سال ۱۳۹۲، ۶۱۹ مورد، در سال ۱۳۹۳، ۵۸۳ مورد، در سال ۱۳۹۴، ۷۴۲ مورد، در سال ۱۳۹۵، مورد واقعه و بالاخره در سال ۱۳۹۶، ۸۵۶ مورد است. داده‌ها از افزایش تعداد طلاق در استان ایلام در طی سال‌های یادشده حکایت دارد. به عبارتی از ۱۷/۱ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۲۳/۷ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. این در حالی است که در گذشته طلاق برای بسیاری از خانواده‌ها به‌ویژه زنان یک ننگ اجتماعی محسوب می‌شد و تحت هر شرایطی زنان مجبور بودند به زندگی زناشویی خود ادامه دهند، اما به نظر می‌رسد امروزه زنان حاضر به تحمل شرایط ناخوشایند زندگی زناشویی نیستند و همین امر سبب شده علی‌رغم پیامدهای روانی، اجتماعی و فرهنگی طلاق، متقاضی آن باشند.

عصر حاضر عصر مطبوعات، رسانه‌های گروهی و ارتباطات است. دنیای کنونی ما عصر تاخت‌وتاز وسایل ارتباط‌جمعی از جمله رادیو، تلویزیون، ماهواره و اینترنت است. جوان امروز دیگر محدودیت‌های گذشته را ندارد. هر لحظه در هر کجا که باشد می‌تواند با هر نقطه‌ای از جهان ارتباط برقرار کند. شبکه اینترنت، محل مجازی ملاقات عمومی شهروندان جهان و یک نقطه تلاقی عمومی است که در آن، میلیون‌ها نفر از بیش از ۱۶۰ کشور جهان با هم ارتباط می‌گیرند و سازمان عظیمی است که نظم آن از پیش تا حدودی تنظیم شده است. قاعده کلی حاکم بر اینترنت، استفاده از اطلاعات آزاد است. رسانه‌های جمعی، روزنامه، تلویزیون، ماهواره و... در هر مقطع زمانی که آمده‌اند، با ورود به عرصه جامعه، بر ساخت جوامع به‌خصوص غیرصنعتی و مصرف‌کننده تأثیر گذاشته‌اند و روابط اجتماعی افراد را دچار تحول و دگرگونی کرده‌اند؛ تحولاتی که گاه سازنده و گاه مخرب بوده است. رسانه‌ها با تسخیر همه‌جانبه ابعاد زندگی انسان‌ها در سطح جهانی، زمان و مکان را در هم نوردیده‌اند. از دیدگاه کارکردگرایان می‌توان برای ورود رسانه‌ها به جوامع دو نوع کارکرد قائل شد. کارکرد مثبت آن این است که موجب گسترش علوم و انتقال فرهنگ و تسریع در ارتباطات و... می‌شود، اما کارکرد منفی آن این است که موجب کمترشدن روابط اجتماعی و خانوادگی افراد و

کاهش تعامل بین افراد جامعه، رواج فرهنگ خشونت و... و به تبع آن بحران‌ها و تعارضات بین جوانان و افراد خانواده می‌شود (Abcher, 2016: 3).

نتایج نظرسنجی ملی مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) که در روزهای ۱۷ و ۱۸ تیر ۱۳۹۸ به صورت تلفنی و با جامعه آماری شهروندان کل کشور (اعم از شهر و روستا) انجام شده نشان می‌دهد ۷۰ درصد مردم ایران، حداقل از یکی از شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده می‌کنند. در رابطه با همین موضوع، یکی دیگر از نظرسنجی‌های ایسپا که در اسفند ۱۳۹۷ انجام شد، نشان داد ۷۱ درصد جوانان ۱۸ تا ۲۹ ساله از تلگرام و ۴۹ درصد این جوانان از اینستاگرام استفاده می‌کنند. همچنین در سال ۱۳۹۷، ۵۴ درصد مردان از تلگرام، ۲۸ درصد از اینستاگرام، ۲۴ درصد از واتس‌آپ و ۳ درصد از پیام‌رسان سروش استفاده می‌کردند. در مورد زنان نیز باید اشاره کرد که ۵۸ درصد زنان از تلگرام، ۳۱ درصد آن‌ها از اینستاگرام، ۲۷ درصد از واتس‌آپ و ۲ درصد از پیام‌رسان سروش استفاده می‌کردند. براساس جدیدترین آمار منتشر شده در خرداد ۱۴۰۱، ۷۹ درصد از شهروندان کشور حداقل از یک پیام‌رسان یا رسانه اجتماعی استفاده می‌کنند. در این میان، واتس‌آپ با ۷۱ درصد، پر استفاده‌ترین رسانه در کشور بوده است. مطالعات مختلف در اقصی نقاط جهان بر این امر صحنه می‌گذارد که در اکثر نزاع‌های زناشویی که به مراکز مشاوره آورده می‌شود، موضوع اصلی رسانه‌های اجتماعی الکترونیکی و خیانت‌هایی است که زوجین در این فضاها نسبت به یکدیگر مرتکب می‌شوند. این تحقیقات نشان می‌دهد گذراندن زمان در شبکه‌های اجتماعی موجب تخریب زندگی زناشویی و همچنین بروز افسردگی در افراد می‌شود. از طرفی میزان طلاق و جدایی در افرادی که زمان زیادی را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند، بیشتر از افرادی است که زندگی را بدون شبکه‌های اجتماعی تجربه می‌کنند (Arabi, 2016: 23). در ایران پژوهش‌های مختلف از جمله کریمی و همکاران (۱۳۹۵)، عربی (۱۳۹۶)، رشید و همکاران (۱۳۹۸)، لطیفیان و همکاران (۱۳۹۶) و همچنین در استان ایلام پژوهش‌های خدامرادی و همکاران (۱۳۹۳)، مؤمنی و زرین‌جوی الوار (۱۳۹۶) و رضایی‌نسب (۱۳۹۷)، مهر تأییدی بر تأثیر شبکه‌های مجازی بر تغییر ارزش‌های خانوادگی و در ادامه سست شدن روابط زن و شوهری است.

در فرهنگ ایرانی، ازدواج سنتی فطری و الهی است و هدف دین اسلام، ایجاد پیوند میان افراد انسانی و تشکیل کانون خانوادگی است. این فرهنگ، طلاق را که مخالف فطرت و طبیعت انسان و برخلاف قانون پیوند زن و مرد است نکوهش می‌کند. با وجود اهمیت تأثیر شبکه‌های مجازی بر طلاق، به این پدیده به ندرت توجه شده است و بیشتر تحقیقات انجام شده در کلان‌شهرهایی مانند

شهر تهران صورت گرفته است. به این ترتیب در این تحقیق، تجارب زیسته زنان مطلقه در شهر ایلام را در این زمینه مورد توجه قرار می‌دهیم. علت انتخاب قشر زنان در این پژوهش این است که هر شرایطی برای کنشگران پیامدهایی دارد. طبق نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در کشورهای دیگر، در اکثر موارد، آثار مخرب طلاق بر زنان بسیار شدیدتر از مردان است. بسیاری از پژوهشگران دریافته‌اند که بسیاری از زنانی که گسسته‌شدن خانواده‌شان را تجربه می‌کنند، افزایش پریشانی، تنهایی، افسردگی، عدم کنترل و درماندگی را گزارش کرده‌اند (Kalantari et al., 2011: 128). دوم آنکه معدود پژوهش‌هایی نیز که انجام شده به بررسی کمی و مقطعی آن پرداخته‌اند و به این سؤال پاسخ داده‌اند که آیا شبکه‌های مجازی بر افزایش طلاق یا تغییر ارزش‌ها تأثیر دارد. در این پژوهش از این سؤال فاصله می‌گیریم؛ زیرا با اطمینان می‌توانیم از تأثیر شبکه‌های مجازی بر هر نوع رابطه به‌ویژه طلاق سخن بگوییم، ولی آنچه نیازمند بحث و تمرکز است و تاکنون به آن توجه نشده این است که درک، تعریف و معنای ذهنی خانواده و روابط زناشویی از نظر زنان مطلقه چگونه است. شبکه‌های مجازی چگونه زمینه تحول در روابط زوجین را فراهم می‌کنند تا این روابط به گسست برسد؟ مهم‌ترین شبکه‌های اجتماعی مورد استفاده از دید زنان مطلقه که در ایجاد سردی و درنهایت گسست رابطه در این خانواده‌ها مؤثر بوده‌اند، کدام‌اند؟ در استان ایلام می‌توان ادعا کرد که این تحقیق، اولین تحقیقی است که با رویکرد روشی عمیق و کیفی و آمیک به مطالعه چگونگی تحول روابط زوجین از طریق شبکه‌های مجازی می‌پردازد. در واقع خلأ پژوهشی، یکی از ضرورت‌های مهم انجام این پژوهش در استان ایلام است.

۲. پیشینه پژوهش

درباره طلاق و فضای مجازی تحقیقات زیادی در داخل و خارج از کشور انجام گرفته، اما در مطالعاتی که اینجا بررسی می‌کنیم، به‌صورت خاص به شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته شده است. خوش‌صفا و کفاشی (۱۳۹۴) در «بررسی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های خانواده» به روش پیمایشی نشان دادند شاخص‌های متغیر مستقل شامل گمنامی، سابقه کاربری، میزان استفاده و تعاملی‌بودن ارتباطات در شبکه‌های مجازی به‌ترتیب توانسته‌اند متغیر وابسته را تبیین کنند و بیشترین تأثیرگذاری را در ارزش‌های خانواده داشته‌اند. عطایی (۱۳۹۴) در «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر فضای مجازی بر ارتباطات افراد در خانواده‌ها در شهر اصفهان» به روش پیمایشی به این نتیجه رسید که کیفیت و کمیت استفاده از فضای مجازی، بر ارتباط شفاهی خانواده تأثیر دارد. بدین معنا که هرچه میزان استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، کمیت و کیفیت ارتباط

شفاهی که ناشی از ارتباط افراد در دنیای واقعی و ارتباطات رودررو است، کاهش پیدا می‌کند. گنجی و همکاران (۱۳۹۴) در «بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر ازمهم‌گسیختگی خانوادگی در شهرکرد» به روش پیمایشی نشان دادند بین اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از چارچوب خانواده، گرایش به غرب، تضعیف ارزش‌ها و کاهش دینداری، افزایش احساس بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی در جامعه رابطه مستقیم وجود دارد. از سوی دیگر، تأثیر هریک از متغیرهای فوق بر ازمهم‌گسیختگی خانوادگی نیز مستقیم و معنادار است. مؤمنی و زرین‌جوی الوار (۱۳۹۶) در «بررسی تأثیر شبکه‌های مجازی بر افزایش طلاق در شهر ایلام» به روش توصیفی-تحلیلی نشان دادند هرچه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد، میزان طلاق افزایش می‌یابد.

امروزه شبکه‌های اجتماعی انتظارات همسران را از هم بیشتر کرده و روابط نادرست را ترویج داده است. عربی (۱۳۹۶) در «بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با طلاق عاطفی زوجین در شهر اصفهان» به روش پیمایشی به این نتیجه رسید که بین سبک زندگی کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی (تحت موبایل)، و محتوای غیراخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت موبایل ارتباط وجود دارد. همچنین بین سبک زندگی کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی (تحت موبایل) و عادی شدن خیانت زوجین در شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل و نوع شبکه‌های اجتماعی تحت موبایل (تلگرام، فیس‌بوک، تانگو، اینستاگرام و...) و طلاق عاطفی زوجین رابطه وجود دارد. آپچر (۱۳۹۶) در مطالعه «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر تعارضات زناشویی (با تأکید بر تلگرام و اینستاگرام)» به روش پیمایش و جمع‌آوری پرسشنامه مشخص کرد بین دو متغیر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و کاهش روابط فردی با خویشاوندان رابطه مثبت معناداری در سطح پایین وجود دارد. همچنین بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و کاهش ارتباط زوجین با یکدیگر رابطه مثبت معناداری در سطح متوسط وجود دارد.

بهادری و همکاران (۱۴۰۰) در بررسی «ارتباط فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران» به روش پیمایش نشان دادند بین استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران، بین فضای مجازی و صمیمیت همسران و بین فضای مجازی و رضایت جنسی زوجین رابطه منفی و معنادار موجود دارد. آذین و فرهادی (۱۴۰۰) در «پیش‌بینی تمایل به طلاق از طریق اعتیاد به فضای مجازی، خیانت‌های اینترنتی و اعتیاد به بازی‌های رایانه‌ای در افراد متقاضی طلاق» به روش توصیفی از نوع همبستگی به این نتیجه رسیدند که رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی، اعتیاد به بازی‌های رایانه‌ای و خیانت‌های اینترنتی با تمایل به طلاق، مثبت و معنادار بوده است.

زارکا (۲۰۱۱) در مطالعه «تأثیر اینترنت بر روابط دانشجویان در پاکستان» نشان داد اینترنت اعضای خانواده را به یکدیگر نزدیک می‌کند و سبب افزایش وحدت میان آن‌ها، تقویت روابط خانواده و افزایش حس تعلق و مسئولیت در میان جوانان می‌شود. درک مرد و زن از نقش اینترنت در روابط در حال تغییرشان با جنس مخالف، اعضای خانواده و افراد ناشناس نیز در مطالعه او تفاوت معناداری ندارد. کلاینتون^۱ (۲۰۱۴) در بررسی «تأثیر شبکه‌های اجتماعی به خصوص فیس‌بوک و توییتر بر روابط عاطفی کاربران ۱۸-۸۲ ساله» مشخص کرد شبکه‌های اجتماعی با فراهم آوردن زمینه روابط عاشقانه با افرادی غیر از همسر، سبب خیانت زناشویی و در نهایت طلاق می‌شوند. مک‌دانیل و کوئن (۲۰۱۴) دخالت فناوری را در روابط زوجین و پیامدهای این مداخلات را در روابط خصوصی زنان مطالعه کردند و به این نتیجه رسیدند که زنان متأهلی که بیشتر از فناوری‌های نوین استفاده می‌کنند، تعارض بیشتر و رضایت کمتری از روابط خود دارند. پوتری دیاه رستیا (۲۰۱۹) به بررسی این موضوع پرداخت که رسانه‌های اجتماعی چگونه می‌توانند فردی را به خیانت زناشویی سوق دهند. نتایج پژوهش نشان داد عامل محرک خیانت افراد به شریک زندگی خود در وهله اول، احساس نارضایتی و تعارض در زندگی زناشویی است. علاوه بر این، همه افراد مورد پژوهش توافق کردند که وجود شبکه‌های اجتماعی می‌تواند آن‌ها را به سمت خیانت زناشویی سوق دهد؛ زیرا خود افراد متوجه آسیب این شبکه‌ها نمی‌شوند.

بررسی مطالعات پیشین بیانگر آن است که تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر خانواده و روابط زناشویی به‌عنوان مسئله‌ای اجتماعی، موضوعی قابل بررسی است و به ابعاد مختلف آن پرداخته شده است. بیشتر این پژوهش‌ها به صورت کلی و از زوایای دور و بیرونی به این مسئله پرداخته‌اند. با مروری که محققان در مقطع زمانی انجام پژوهش بر سوابق تجربی گذشته انجام داده‌اند، تحقیقی که به تجربه زیسته زنان مطلقه از شبکه‌های اجتماعی بپردازد، مشاهده نشد. بیشتر این پژوهش‌ها بر این سؤال متمرکز شده‌اند که آیا شبکه‌های مجازی بر طلاق زوجین اثر دارد. در واقع استفاده از روش کمی وجه غالب در پیشینه‌ها است؛ در حالی که پژوهش حاضر به چگونگی گسست در روابط زوجین از طریق این شبکه‌ها می‌پردازد و با رویکرد کیفی و عمیق، از دید افراد درگیر این موضوع را مطالعه می‌کند. همچنین تحلیلی جامعه‌شناختی از طریق مقایسه با مفاهیم مدنظر صاحب‌نظران مدنظر است. در نهایت از لحاظ مکان و جنسیت مدنظر (زنان)، تحقیق حاضر با پژوهش‌های قبلی متفاوت است. با توجه به اینکه پژوهش حاضر کیفی است، درک و تفسیر زنان از موضوع تحقیق و نزدیک شدن به دنیای درونی زنان مطلقه مبنای مطالعه است؛ بنابراین به جای چارچوب نظری و استخراج فرضیه،

مفاهیم مرتبط با عنوان چارچوب مفهومی استخراج می‌شود و در پایان تحقیق، مقایسه مفاهیم با مقوله‌های تحقیق مدنظر است.

نظریه کاشت که جورج گرینر آن را ارائه کرد، یکی از نظرات معروف در باب رسانه‌ها است. گرینر این بحث را مطرح می‌کند که رسانه‌ها و به‌خصوص تلویزیون، در شکل دادن به عقاید، نگرش‌ها و رفتارها تأثیر اساسی دارند. نظریه پردازان این رهیافت به تأثیر بلندمدت تلویزیون که آرام، به تدریج و غیرمستقیم است، اما انباشته و معنی‌دار عمل می‌کند، معتقد هستند و بر این باورند که تماشای زیاد تلویزیون، گرایش‌های افراد را منطبق با جهت پیام‌های نمایش داده شده می‌کند. فرض اصلی این نظریه این است که بین ساعات تماشای تلویزیون و واقعیت‌پنداری در برنامه‌ها ارتباط مستقیم وجود دارد؛ یعنی بینندگانی که ساعات زیادی را در روز به تماشای تلویزیون می‌نشینند، اطلاعات و ایده‌ها را طبقه‌بندی و با تأثیر رسانه، چیزی را تولید می‌کنند که «پرورش» نامیده می‌شود. رونالد اینگلهارت^۱ در بررسی تغییرات ارزش‌ها و هنجارهای جهانی به دنبال فهم چگونگی و چرایی تغییر و تحولات فرهنگی و ارزش‌ها و نگرش‌های جوامع است. او درباره تغییر فرهنگ‌ها بر این باور است که هر فرهنگ، رهیافت مردم را در تطابق با محیطشان نشان می‌دهد و این رهیافت در بلندمدت، دگرگونی‌های سیاسی، اقتصادی و فناوری را تبیین می‌کند. جهان‌بینی مردم فقط به آنچه بزرگ‌ترانشان به آن‌ها می‌آموزند، بستگی ندارد، بلکه با تجارب کلی زندگی‌شان شکل می‌گیرد که گاهی عمیقاً با تجارب نسل‌های گذشته متفاوت است. او می‌گوید صنعتی شدن موجب تغییر ارزش‌های سنتی به ارزش‌های عقلانی می‌شود. با افزایش جوامع فراصنعتی، تغییر فرهنگی شروع به حرکت در جهت دیگری می‌کند. در این مرحله، تغییر ارزش‌های سنتی به عقلانی آهسته‌تر می‌شود؛ درحالی‌که تغییر از ارزش‌های بقا به ارزش‌های خوداظهاری افزایش می‌یابد. این تغییر به آهستگی در طول انتقال از جوامع پیش از صنعتی به جوامع صنعتی در حال حرکت بود، اما هنگامی که جوامع صنعتی به سمت فراصنعتی حرکت کردند، به روند مسلط تبدیل شد (Inglehart & Welzel, 2007).

طبق مفهوم ساخت‌یابی آنتونی گیدنز، عامل انسانی و ساخت در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند. تکرار رفتارهای افراد، ساختارها را بازتولید می‌کند و به‌واسطه همین بازتولید ساختارها از سوی کنش انسانی، ساختارها برای کنش انسان‌ها محدودیت ایجاد می‌کنند. ساختار اجتماعی عمدتاً ناشی از فعالیت‌های روزمره افراد و تبعیت از قاعده است و ساختار به آن قواعدی برمی‌گردد که در چنین کنشی نهفته است (Craib, 2013: 144). ویلیام گود با مطرح کردن ایده انقلاب جهانی در الگوهای

1. Ronald F. Inglehart

خانواده، به گستره تأثیرات نوسازی بر خانواده اشاره می‌کند و معتقد است فرایند نوسازی در سطوح مختلف فردی و اجتماعی، نهاد خانواده و ابعاد آن را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. براساس این نظریه، فرایند مدرنیزاسیون، تجدید ساختار جوامع از طریق صنعتی شدن، شهرنشینی، افزایش آموزش، گسترش رسانه‌های گروهی موجب توسعه حمل و نقل و ارتباطات می‌شود. تحت تأثیر این تحولات ساختاری، ساختار سنتی ازدواج و خانواده در جوامع کمتر توسعه یافته تغییر می‌کند و خانواده‌های جدید با ویژگی‌هایی نظیر هسته‌ای بودن، فردمحوری، آزادی، برابری جنسیتی و... شکل می‌گیرد.

کاستلز با مطرح کردن مفهوم «جامعه شبکه‌ای»، مطالعات نوینی در ارتباطات بنا نهاد. او فرهنگ مادی را از مهم‌ترین خصوصیات جهان امروز می‌داند که بر پایه فناوری‌های اطلاعاتی سازمان یافته است. از دیدگاه او تغییراتی که فناوری ایجاد می‌کند، لزوماً مطابق نظر تولیدکنندگان فناوری نیست، بلکه فناوری فقط پیشنهاد است و هر وقت که جامعه آن را بپذیرد، تحقق عینی خواهد یافت. آینده ارتباطات بیش از آنکه تحت نفوذ فناوری باشد، در دست بشر است. کاستلز می‌گوید فناوری نوین اطلاعات، وسیله‌ای برای به هم پیوستن نقاط دوردست این جهان در شبکه‌های جهانی است. ارتباطات مجازی از طریق رایانه‌ها مجموع جوامع مجازی را خلق می‌کند که حاصل آن، تغییرات بنیادی همه ساختارها و فرایندهای مادی و معنوی بشر است و این دگرگونی اساسی را در زمینه معرفت و زندگی بشری، حاصل پنج مؤلفه تغییر از قبیل محوریت یافتن اطلاعات، شمول و فراگیری ارتباطات، منطق شبکه‌ای، انعطاف و همگرایی عام می‌داند (Castells, 2001: 92-94).

ژوزف کاپلا با مطرح کردن نظریه رسانه‌های سرایت‌دهنده نشان داد وسایل ارتباط جمعی، ابزاری هستند که موجب نشر ایده‌ها و اشاعه آن‌ها از طریق فرایند تقلید می‌شوند. منظور او از تقلید، همان رفتاری است که بین دو نفر روی می‌دهد: تقلید یکی از دیگری. کاپلا نوعی تقلید رفتاری-ذهنی و همه گیر را مطرح می‌کند که موارد تقلیدشده را با هویت دقیقشان در ذهن نداریم، بلکه نتایج آن‌ها را مشاهده و آن‌ها را در رفتار دیگران تجربه می‌کنیم. «میمی^۱» نامی است که کاپلا بر این فرایند گذاشته است. میمی‌ها به وسیله رسانه‌های ارتباط جمعی به وجود می‌آیند. مدها و اصطلاحاتی که مردم از تلویزیون فراگرفته‌اند، میمی هستند. کاپلا معتقد است با گذشت زمان، میمی‌ها جزئی از فرهنگ جوامع می‌شوند؛ بنابراین او در نظریه خود این نکته را گوشزد می‌کند که رسانه‌ها توانایی این را دارند که دیدگاه مخاطبان خود را به محیط تغییر دهند (Mohammadpour et al., 2010: 140).

۱. ژوزف کاپلا این نظریه را با عنوان meme media as نخستین بار در سال ۲۰۰۱ در کنفرانس انجمن بین المللی ارتباطات مطرح کرده است.

دی فلور و بال روکیچ در مفهوم وابستگی به رسانه‌ها معتقدند شرط ضروری برای بروز اثرات، میزان وابستگی به برخی رسانه‌های ارتباطی است. کانال‌هایی که مردم برای کسب اطلاعات مهم به آن‌ها مراجعه می‌کنند و به آن‌ها احساس وابستگی دارند، توانایی بیشتری برای ایجاد اثرات دارد تا مجاری‌ای که تفاوتی با مجاری دیگر ندارد و اطلاعاتی که فراهم می‌کند بی‌اهمیت است (Cohen, 1999: 37). براساس این رویکرد می‌توان وابستگی به رسانه‌ها را مطرح کرد. مصرف‌کنندگان رسانه‌ها با وابستگی به این سرگرمی‌های جدید و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، زمان کمتری به خانواده اختصاص می‌دهند و این موجب کاهش اهمیت خانواده نزد مصرف‌کننده رسانه می‌شود؛ بنابراین خانواده اعتبار و ارزش سابق را ندارد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه براساس پارادایم کیفی^۱ و در قالب روش پدیدارشناسی^۲ انجام شده است. پدیدارشناسی اساساً مطالعه تجربه زیسته یا جهان زندگی است. پدیدارشناسی به جهان، آن‌چنان که به وسیله یک فرد زیسته می‌شود، نه جهان با واقعیتی که چیزی جدای از انسان باشد، توجه دارد. می‌توان از دیدگاه‌های هوسرل^۳ به عنوان پایه‌گذار این روش و شاگردش هایدگر^۴، دو نوع رویکرد به پدیدارشناسی را دسته‌بندی کرد؛ ۱. پدیدارشناسی توصیفی^۵ و ۲. پدیدارشناسی تفسیری^۶. در این پژوهش از روش تلفیقی (توصیفی و تفسیری) برای دستیابی به نتایج استفاده می‌شود؛ زیرا پدیده طلاق و استفاده از فضای مجازی در شهر ایلام، به عنوان یک پدیده در نظر گرفته شده که شناخت بهتر آن نیازمند درک آگاهی‌هایی است که از دل تجارب زیسته آن‌ها ناشی شده است، به شکلی که از تفاسیر ذهنی محقق بری باشد. از سوی دیگر، در این پژوهش، هم به علت شخصی بودن موضوع و هم نیاز به اطلاع یافتن از جنبه‌ها و زوایای پنهان و کمتر شناخته شده بودن آن، باید از روشی استفاده کرد که این تفاوت‌ها و مسائل بهتر دریافت شود، از انعطاف‌پذیری و کشش بیشتری برخوردار باشد و امکان درکی عمیق و گسترده از موضوع را داشته باشد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل تمامی زنان مطلقه در شهر ایلام است که تجربه استفاده از فضای مجازی^۷ را داشته‌اند. رده سنی این زنان از ۲۲ تا ۳۷ سال است و از مدت طلاق این زنان ۵ تا ۷ سال گذشته است. در این مطالعه، نمونه‌گیری هدفمند به معنای انتخاب هدف‌دار واحدهای

1. qualitative paradigm

2. phenomenology

3. Husserl

4. Heidegger

5. descriptive phenomenology

6. interpretive phenomenology

۷. بنا بر صحبت‌های زنان، مدت استفاده از انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی در شبانه‌روز بین ۵ تا ۱۰ ساعت در متغیر بوده است.

پژوهش برای کسب دانش یا اطلاعات است. این نوع از نمونه‌گیری شامل انتخاب واحدها یا موردی‌های مورد پژوهش براساس هدف پژوهش و نه فقط به صورت تصادفی است (Ranjbar et al., 2016: 240). معیار تعیین نمونه‌های تحقیق نیز اشباع نظری است و در نهایت ۱۵ نفر از زنان مطلقه به‌عنوان نمونه تحقیق در نظر گرفته شدند.

در مطالعه حاضر، ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه نیمه ساخت‌مند است. از تحلیل تماتیک^۱ و همچنین چارچوب براون و کلارک (۲۰۰۶) به‌عنوان راهبرد تحلیل داده‌ها استفاده شد. به این ترتیب که مطابق روش براون و کلارک (۲۰۰۶) از بطن مصاحبه‌ها داده‌ها مشخص شد. سپس کدهای اولیه که ویژگی مهم داده‌ها را شناسایی می‌کند، از داده‌ها به‌دست آمده است. مرحله بعد شامل دسته‌بندی کدهای مختلف در قالب کدهای گزینشی و مرتب‌کردن همه خلاصه داده‌های کدگذاری است. برای ارزیابی روش و نتایج تحقیق، از روش ممیزی یا نظارت داوران استفاده شد. برای این منظور، پس از کدگذاری، مقوله‌های استخراج‌شده به تعدادی داور در حوزه روش تحقیق کیفی ارجاع داده شد و پس از ارزیابی و نقد نتایج توسط آن‌ها، ارزیابی نهایی از مقوله‌ها حاصل شد.

جدول ۱. مشخصات نمونه تحقیق

شرکت‌کننده	سن	تحصیلات	شغل	شغل همسر	تحصیلات همسر
۱	۲۸	کاردانی	خانه‌دار	آزاد	دیپلم
۲	۳۵	لیسانس	آرایشگر	کارمند	دیپلم
۳	۲۲	دیپلم	خیاط	راننده	دیپلم
۴	۳۴	لیسانس	فروشنده	کارمند	لیسانس
۵	۳۷	فوق لیسانس	خانه‌دار	کارمند	لیسانس
۶	۲۶	دیپلم	خانه‌دار	آزاد	دیپلم
۷	۳۷	لیسانس	معلم	کارمند	فوق لیسانس
۸	۳۲	کاردانی	خانه‌دار	آزاد	فوق دیپلم
۹	۳۵	فوق لیسانس	کارمند	کارمند	لیسانس
۱۰	۳۶	فوق لیسانس	کارمند	آزاد	فوق دیپلم
۱۱	۳۰	دیپلم	خانه‌دار	راننده	لیسانس
۱۲	۲۲	دیپلم	خیاط	آزاد	دیپلم
۱۳	۲۴	دیپلم	خانه‌دار	آزاد	دیپلم
۱۴	۲۷	لیسانس	آرایشگر	کارمند	فوق دیپلم
۱۵	۳۵	لیسانس	خانه‌دار	آزاد	لیسانس

۴. یافته‌های پژوهشی

در این قسمت به کدگذاری داده‌ها و تحلیل مهم‌ترین مقوله‌های استخراج شده در ارتباط با سؤالات تحقیق می‌پردازیم.

معنا، تعریف و درک مفهوم خانواده و روابط زناشویی از دید زنان مطلقه کدام است؟

جدول ۲. درک و معنای ذهنی خانواده و رابطه زناشویی از دید زنان مطلقه

درک و تعریف زنان مطلقه از خانواده و ازدواج		
مقوله اصلی	مقوله فرعی	کد/مفهوم
خانواده به مثابه یک سیستم	تشریک مساعی	کنارهم‌بودن براساس تعهد (۴)
		کنارهم‌بودن براساس مسئولیت (۳)
		افکار و نیت سالم (۲)
		هدفمندی (۲)
	پیوند عاطفی عمیق	رابطه عاطفی-احساسی (۴)
		حس شادی-خوشبختی (۴)
		محبت‌ورزی (۲)
		مکان آرامش (۱۲)
	مرتبط کردن افراد به یکدیگر	پدر، مادر، فرزند (۴)
		ازدواج دو نفر (۴)
	عامل اجتماعی کردن	فرزندآوری (۲)
		مکان رشد و پرورش فرزند (۳)
		حل مشکلات با همکاری-همفکری (۶)
		محل اعتماد اعضا (۲)
بازتوزیع سرمایه اجتماعی	مشارکت اعضا (۲)	
	مکان تنش (۶)	
تصویر نامطلوب از خانواده-ازدواج	عامل تنش روانی	عدم آرامش (۴)
		تنهایی (۲)
		غم و غصه (۲)
		ترس، اضطراب (۳)
	احساسات ناخوشایند	حس بد (۴)
		تنفر (۲)
		یادآور تلخی و ناکامی (۲)
		سختی و وجود مشکلات (۴)
	عامل محدودیت	محدودیت در شغل (۲)
		محدودیت در تحصیل (۲)
	کیفیت پایین تعاملات	خشونت (۲)

درک و تعریف زنان مطلقه از خانواده و ازدواج		
مقوله اصلی	مقوله فرعی	کد/مفهوم
		عدم صداقت (۲)
		عدم اعتماد (۲)
تفاوت تفاسیر قبلی با واقعیت موجود	ناهمخوانی تعاریف قبل و بعد از ازدواج	تفاوت شنیده‌ها با واقعیت (۸)
		منفی بودن واقعیت موجود (۵)
نگرش تقدیرگرایانه	ناتوانی فرد	شانس به‌عنوان مؤلفه اصلی (۳)
		انزوا و گوشه‌گیری (۴)
		عدم کنترل بر وضعیت (۲)
	دیگران مهم	جبران کمبودهای دوران مجردی (۲)
		فشار خویشان (۲)
		فشار دوستان (۲)
		رابطه براساس عرف-عادت (۲)

در این پژوهش، فهم، تعریف و معنای ذهنی زنان مطلقه از خانواده و رابطه زناشویی در قالب چهار مقوله «خانواده به‌مثابه یک سیستم»، «تصویر نامطلوب از خانواده»، «تفاوت تفاسیر قبلی با واقعیت موجود» و «نگرش تقدیرگرایانه» دسته‌بندی شد.

خانواده به‌مثابه یک سیستم؛ سیستم، موجودیتی متشکل از عناصری مرتبط و متعامل است که این ارتباط و تعامل، نوعی کلیت و تمامیت به آن می‌بخشد. در واقع نظام یا سیستم شامل مجموعه‌ای از عناصر یا مؤلفه‌ها است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در یک شبکه علی با یکدیگر ارتباط دارند؛ به‌گونه‌ای که هریک بر دیگری تأثیرگذاری و از آن تأثیرپذیری دارد (Saeidi, 2020: 213). در این حالت، این اجزا یک کل یا نظام را تشکیل می‌دهند که چیزی بیش از مجموع اجزای به‌هم‌وابسته آن است. از دید نمونه‌های تحقیق، خانواده معرف چنین نظامی است. خانواده در اینجا بزرگ‌ترین نهاد تربیتی است که بیشترین سهم را در تربیت و جامعه‌پذیری افراد دارد و کوچک‌ترین واحد اجتماعی است که بیشترین تأثیر را در عرصه‌های اجتماعی می‌گذارد. خانواده در اینجا و از دید زنان، مجموعه‌ای به‌هم‌پیوسته در نظر گرفته شده است که در آن، اعضا در جهت هدفی معین حرکت می‌کنند؛ تشریک مساعی، پیوند عاطفی عمیق، مرتبط کردن افراد به یکدیگر، عامل اجتماعی کردن و بالاخره بازتوزیع سرمایه اجتماعی در این مجموعه به‌چشم می‌خورد. در واقع می‌توان بنا بر صحبت‌های بیشتر زنان مطلقه گفت زنان در جامعه ایلامی نگرش مثبتی به خانواده دارند. در اینجا خانواده به‌مثابه یک نظام در نظر گرفته شده که علاوه بر برخورداری از کلیت، اهداف خاص اجتماعی-فردی دارد. مشارکت‌کننده ۵، ۳۷ ساله، فوق‌لیسانس و خانه‌دار در این زمینه می‌گوید:

«خانواده محیط صمیمی و گرم و بانشاطیه که کنار هم احساس خوشبختی می‌کنی و جزئی از وجود همدیگه هستیم. مکان آرامشه. در این مکان باید احساس آرامش کرد و دوست‌داشتن. باید آرامش داشته باشیم؛ یعنی هر وقت مشکلی برامون پیش اومد بتونیم با تکیه بر اعضای خانواده و هم‌فکری حلش کنیم.»

مشارکت‌کننده ۹، ۳۵ ساله، فوق لیسانس و کارمند می‌گوید:

«خانواده یعنی همه چیز؛ یعنی جایی که دوستت دارن و دوستشون داری که شامل نزدیک‌ترین افراد زندگی هر انسانی بوده و هست. جایی که احساس امنیت و آرامش و آسایش می‌کنی. جایی که رشد می‌کنی، محبت درش وجود داره. نسبت به همدیگه تعهد دارن. اعتماد دارن، هم‌فکری و مشارکت دارن، تکیه‌گاه هر انسان و جایی که به اون پناه می‌بری. خانواده مکان آرامشه.»

مقوله تصویر نامطلوب از خانواده و ازدواج در این پژوهش از زیرمقوله‌های عامل تنش روانی، احساسات ناخوشایند، عامل محدودیت و کیفیت پایین تعاملات است. بعضی از زنان مطلقه نیز تصویری نامطلوب از مفهوم خانواده ارائه کردند. همان‌طور که در قسمت‌های قبلی نیز اشاره شد، خانواده محور اصلی جامعه و برطرف‌کننده نیازهای گوناگون است و از این رو هر نوع حرکت یا اتفاقی که در جامعه رخ دهد، در اثر حرکت یا کوشش خانواده است. اما خانواده از دید این زنان، بیشتر نهادی مسئله‌ساز در نظر گرفته شده تا بنیان‌ساز؛ چرا که نتوانسته توانایی‌ها و نیروهایش را در راه رسیدن به اهداف مدنظر این زنان بسیج کند. کارکردهای مختلف خانواده از جمله کارکرد تعامل و یگانگی دچار اختلال شده است. در ادامه به صحبت‌های دو مورد از مشارکت‌کنندگان در تحقیق خواهیم پرداخت. مشارکت‌کننده ۱، ۲۸ ساله، کاردانی و خانه‌دار می‌گوید:

«تشکیل خانواده و ازدواج کردن به نظرم فرار از چاله و افتادن تو چاهه؛ ساختن و سوختن به پای به حماقت. زندگی مشترک یعنی جدایی از خانواده پدری و یه جابه‌جایی و دل‌کندن از اونجا و تشکیل یه جا و مکان دیگه در کنار همسر و فرزند؛ یعنی از دست دادن آزادی و به وجود آوردن محدودیت‌ها تو زمینه‌های مختلف مثل تحصیل، شغل و...»

مشارکت‌کننده ۱۰، ۳۶ ساله، فوق لیسانس و کارمند نیز اشاره می‌کند:

«خانواده باید مکان آرامش باشه، اما متأسفانه ندونم کاری یه طرف اونو به جهنم تبدیل می‌کنه. البته من الان دیگه از شنیدن رابطه زناشویی حالم به هم می‌خوره؛ انگار براساس عرف و احساس با هم زندگی کنین و ادامه بدین؛ یعنی غم و غصه...»

یکی از مقوله‌های مهم در ارتباط با فهم و تعریف زنان از خانواده و رابطه زناشویی در این پژوهش، تفاوت تفاسیر قبلی از خانواده و ازدواج با واقعیت موجود است. بسیاری از مطالعات در مورد

ازدواج و تشکیل خانواده به این نتیجه رسیده‌اند که پایه شکل‌گیری خانواده ازدواج است. ازدواج پیوند میان زن و مرد است که در آن، تعهدی دائمی و منحصربه‌فرد بین زوجین ایجاد می‌شود. ازدواج نماد موفقیت اجتماعی و عامل مهم تأثیرگذار بر سلامت فردی در نظر گرفته شده است (Raymo & Park, 2020: 4). در جامعه ما نیز ازدواج به‌عنوان سنتی پسندیده از جایگاه خاصی برخوردار است و شروع زندگی مشترک و روزه‌ای برای ارضای نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی است. بسیاری از نمونه‌ها اذعان کرده‌اند هنگامی که وارد واقعیت زندگی زناشویی شده‌اند، متوجه شده‌اند که با تفسیرها و تعاریف قبلی که دیگران در مورد ازدواج و تشکیل خانواده نقل کرده‌اند، فرسنگ‌ها فاصله وجود دارد. بسیاری از زنان به انگیزه‌های مختلفی که برای تشکیل زندگی مشترک داشتند اشاره کردند، اما بسیاری از این انگیزه‌ها به دلیل ناهمخوانی با واقعیت موجود محکوم به شکست شده است. شاید بتوان گفت این زنان تمایز بین فرهنگ آرمانی و فرهنگ موجود در زندگی زناشویی را به خوبی درک نکرده‌اند و با تصویری آرمان‌گرایانه وارد زندگی زناشویی شده‌اند. پیش‌داوری‌ها و طحوراه‌های ذهنی بر نگاه واقع‌بینانه به موقعیت تسلط داشته است. بدین ترتیب با ورود به زندگی زناشویی و روبه‌رو شدن با انتظارات مختلف و ماهیت واقعی زندگی مشترک، احساس ناتوانی می‌کنند و ماهیت زندگی زناشویی برای آنان بیگانه جلوه می‌کند. مشارکت‌کننده ۵، ۳۷ ساله، فوق‌لیسانس و خانه‌دار می‌گوید:

«حالم به هم می‌خوره از اسم زندگی مشترک و حس خیلی بدی پیدا می‌کنم. اون چیزی که مدام تو گوشم می‌خوندن ظاهر قضیه‌ست؛ یعنی دو نفر در کنار هم خوش و خرم زندگی می‌کنن، همدیگه رو بفهمن و درک کنن و برای هم احترام قائل باشن. براساس عرف و عادت با هم ارتباط داشته باشن. دو نفر که ازدواج می‌کنن، تشکیل خانواده می‌دن، صاحب بچه بشن و سالیان سال در کنار هم در کمال آرامش زندگی کنن، ولی در واقعیت با این تعاریف فرسنگ‌ها فاصله هست.»

مشارکت‌کننده ۴، ۳۴ ساله، لیسانس و فروشنده نیز در این زمینه صحبت کرده است:

«قبلاً فکر می‌کردم خانواده یعنی آرامش، ولی بعد ازدواج یعنی تنش و درگیری؛ چون باید همه رو درک کنی. اون چیزی که من دیدم همه‌ش حس تنفر، محدودیت در ارتباطات، تحصیلات و... بود.»

و بالاخره نگرش تقدیرگرایانه مقوله دیگری در ارتباط با فهم زنان از خانواده و رابطه زناشویی است. اورت راجرز^۱ تقدیرگرایی را درجه‌ای از درک فرد نسبت به ناتوانی‌اش در مورد کنترل آینده تعریف می‌کند. می‌توان تقدیرگرایی را در این جمله خلاصه کرد: دنیا چنین است که هست، چون عملاً همان‌طور است که باید باشد (Abbasi & Ershad, 2012: 129). تقدیرگرایی و خردگرایی

به صورت دو ویژگی و صفت ارزشی که با یکدیگر تقابل دارند مطرح می‌شوند. در خردگرایی با تأکید بر توانمندی و نقش سازنده انسان در پرهیز از سرنوشت‌گرایی تلاش می‌شود و آینده در کنترل فرد قرار می‌گیرد، اما در تقدیرگرایی، فرد بر این باور است که آینده و محیط اجتماعی در کنترل او نیست و تقدیر و شانس، وضعیت و آینده هر کسی را رقم می‌زند (Niazi & Shafaei Moghadam, 2013: 124). این مسئله که آیا انسان در انجام امور مختار است و زور و فشاری پشت سرش نیست یا اینکه مجبور است و در حقیقت عوامل مرئی و نامرئی او را به سوی هدف خاصی سوق می‌دهند، از گذشته دور مورد توجه بشر بوده است. در این تحقیق نیز از جمع مفاهیم و کدهایی مانند شانس به عنوان مؤلفه‌ای مهم در امر ازدواج، انزوا، عدم کنترل بر وضعیت خویش، فشار خویشان، فشار دوستان و رابطه براساس عرف-عادت، به مقوله تقدیرگرایی رسیدیم. در زنان مطلقه، اعتقاد به سرنوشتی از پیش محتوم و عدم کنترل بر این وضعیت مشهود است. گویی اراده و آزادی عاملیت در این جامعه محلی از اعراب ندارد و در تلقی افراد از مقوله ازدواج، نقش سایر عوامل خارج از کنترل فرد پررنگ‌تر است. بعضی از این زنان به بی‌قدرتی و اینکه قادر به نفوذ و تأثیرگذاری بر این وضعیت نیستند و عرف و عادت نقشش بسیار پررنگ‌تر از اراده فردی است، اشاره کرده‌اند. مشارکت‌کننده ۳، ۲۲ ساله، دیپلم و خیاط در این باره می‌گوید:

«ازدواج به نظرم اتفاق خوبی نیست. اگه شانس بیاری با آدم خوبی ازدواج کنی شاید خوب بشه، ولی کلاً هیچ وقت دوست ندارم دیگه به ازدواج فکر کنم.»

مشارکت‌کننده ۷، ۲۷ ساله، لیسانس و معلم توضیح می‌دهد:

«به نظرم با ازدواج، یعنی دیگه کنترلی رو اوضاع و احوال خودت به خصوص تو فرهنگ‌های ما نداری.»

و به بیان مشارکت‌کننده ۱۴، ۲۷ ساله، لیسانس و آرایشگر:

«کلاً فشار بقیه مثل فک و فامیل باعث می‌شه هر طور شده به ازدواج فکر کنی.»

شبکه‌های اجتماعی مجازی چگونه زمینه تحول و گسست در روابط زوجین را فراهم می‌کنند؟

جدول ۳. چگونگی تحول روابط زناشویی از طریق شبکه‌های اجتماعی

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کد/مفهوم
ایجاد پیله‌های تنهایی	تضعیف پیوندهای خانوادگی	افزایش فاصله با همسر (۷)
		افزایش فاصله با بستگان (۵)
	کاهش تعامل و کنش متقابل بین همسران	نداشتن گفت‌وگو (۸)
		کم‌حرفی (۵)

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کد/مفهوم
انفصال از شبکه‌های خویشاوندی	تضعیف سرمایه اجتماعی درون‌گروهی	بی‌اعتمادی (۳)
		کیفیت ضعیف ارتباط با همسر (۶)
	خودمحوری	کیفیت ضعیف ارتباط با خویشاوندان (۵)
		فردمحوری زیاد (۳)
		تمایل نداشتن به مشورت (۲)
آسیب‌های فردی	آسیب شخصیتی	وابستگی شدید (۴)
		تأثیر بر شخصیت (۶)
	تضعیف سلامت	کم‌شدن توان جسمی (۲)
		کم‌شدن توان روحی همسر (۲)
ساختارشکنی	آگاهی‌بخش	بازشدن ذهن (۵)
		آشنایی با حق و حقوق خود (۵)
	هنجارشکن	عامل ایجاد شجاعت و عدم ترس (۳)
		ترغیب طلاق (۳)
		برملاکردن تفاوت‌های فکری-عقیدتی با همسر (۵)
ابزار ناکارآمدی خانواده	نارضایتی‌های خانوادگی	عامل اختلاف بین همسران (۴)
		عدم تعهد همسر (۳)
	گسست خانواده	عامل تنش (۴)
		خشونت در خانواده (۵)
		انزوا در خانه (۵)
نمایش مصرف	مصرف نمایشی	مشاهده زندگی‌های دیگران (۵)
		به‌اشتراک گذاشتن زندگی شخصی (۲)
	اشاعه فرهنگ مصرفی	تجمل‌گرایی (۲)
		نمایش کالا (مصرف) (۳)
شبکه‌های مجازی به‌مثابه استحالته نظام ارزشی	تغییر ارزش‌های خانوادگی	نمایش لباس (۲)
		تصمیم‌گیری‌های احساسی و غیرعقلی (۲)
		کمرنگ کردن نقش بزرگسالان در حل اختلافات (۲)
	خروج از مرزهای زناشویی	عدم تمایل به داشتن فرزند (۲)
		تنوع‌طلبی (۵)
		ارتباط با جنس مخالف (۱۰)
	زیست مجازی	اتلاف وقت (۷)
		هزینه زیاد اینترنت (۲)
		تعادل برقرار نکردن بین فعالیت اینترنتی و خانواده (۴)
		توقعات بی‌جا در زمینه ارتباطات اجتماعی (۲)
تغییر در توقعات	توقعات بی‌جا در زمینه ارتباطات جنسی (۲)	

کد/مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
تغییر در وضعیت چهره (۲)	مدیریت بدن	
تغییر در وضعیت پوشش (۲)		

در پاسخ به این سؤال مهم تحقیق که شبکه‌های اجتماعی مجازی چگونه زمینه تحول و گسست در روابط زوجین را فراهم می‌کنند، باید اشاره کرد که براساس صحبت‌های زنان مطلقه در شهر ایلام می‌توان به مضمون‌های اصلی شامل «ایجاد پیله‌های تنهایی»، «انفصال از شبکه‌های خویشاوندی»، «آسیب‌های فردی»، «ساختار شکنی»، «بزار ناکارآمدی خانواده»، «نمایش مصرف» و «شبکه‌های مجازی به مثابه استحاله نظام ارزشی» اشاره کرد.

ایجاد پیله‌های تنهایی: از نظر زنان مطلقه، یکی از مهم‌ترین مشکلاتی که استفاده افراطی از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی در زندگی‌شان ایجاد کرده این است که موجب تضعیف پیوندهای خانوادگی و همچنین کاهش تعامل و کنش متقابل بین آن‌ها و همسرانشان شده است. گویی اعضای خانواده به دلیل استفاده از این شبکه‌ها در یک دنیای فردی غرق شده‌اند و دیگران (همسر و بستگان و...) را نادیده گرفته‌اند؛ گفت‌وگوی همدلانه، ارتباط شفاهی و عاطفی بینشان کم‌رنگ شده یا اصلاً فضای گفت‌وگویی وجود ندارد. نبود امکان و فضای گفت‌وگو و تعامل با اعضای خانواده در نهایت سبب شده وابستگی و ارتباطشان با افراد ناشناس در این شبکه‌ها بیشتر شود که در ادامه در بعضی از نمونه‌ها به شکل‌گیری روابط فرازناشویی منجر شده است. باید به این نکته اشاره کرد که عدم شکل‌گیری گفت‌وگو و دست‌نیافتن به توافق یا راه‌حل برای رفع چالش‌های شکل گرفته در زندگی این زنان، تبعات ناخوشایندی داشته است. احساس فشار روحی، درگیری ذهنی، احساس درک‌نشدن و... بدین ترتیب کیفیت مراوده و ارتباط در این خانواده‌ها در سطح بسیار پایینی بوده است. همچنین به دلیل اینکه افراد وقت بسیار زیادی در این فضا و شبکه‌ها صرف می‌کنند، ارتباطات و پیوندهای خانوادگی کم‌رنگ می‌شود. در ادامه و همان‌طور که در مقوله‌های بعدی نیز اشاره می‌شود، این امر سبب تضعیف نفوذ شبکه‌های خویشاوندی و کاهش حمایت‌های خانوادگی می‌شود. مشارکت‌کننده ۲، ۳۵، لیسانس و آرایشگر می‌گوید:

«اصلاً انگار اینترنت و این شبکه‌ها وسیله‌ای شده برای فرار از حرف‌زدن و صحبت‌کردن در خانواده. بعضی وقت‌ها پیش می‌اومد که مثلاً برا خوردن چایی یا غذا یه پیام تو واتس‌آپ بهش می‌دادم که بیا چایی بخور. تا این حد.»

مشارکت‌کننده ۱۵، ۳۵، لیسانس و خانه‌دار نیز می‌گوید:

«واقعاً ارتباطات احساسی عاطفی بین خانواده‌ها کم شده الان. وقتی رفتیم سراغ این وسایل، انگار گوشه‌گیر شدیم. تنها شدیم. افسرده شدیم؛ چون رفت‌وآمدها رو کم کرد. ارتباط با فک و فامیل رو کم کرد.»

«دروغ چرا؟ هر دو مومن استفاده می‌کردیم، ولی تا مثلاً می‌رفتیم تو اینستا، هر کی برا خودش مشغول بود؛ چون خیلی زود زمان می‌رفت. بیهو می‌دیدید دو ساعته مشغول شدی و دیگه وقتی برا بقیه کارها نمی‌موند.»

انفصال از شبکه‌های خویشاوندی: این مقوله از زیرمقوله‌های تضعیف سرمایه اجتماعی درون گروهی و خودمحوری تشکیل شده است. اگر بخواهیم به دیدگاه‌های مطرح در مورد سرمایه اجتماعی مانند دیدگاه دورکیم، کلمن و بوردیو بیشتر توجه کنیم، می‌توان سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرد: ذخیره اعتماد اجتماعی که در جریان هنجارهای مشارکتی پدید می‌آید و متضمن آن، معنایی از عضویت مشترک است که طی آن افراد می‌توانند از تلاش‌های خود در راستای اهداف فردی و جمعی نتایج مفیدتری به دست آورند. هانی فان^۱، نخستین نویسنده‌ای بود که در حوزه تعاملات اجتماعی، میزان و نوع ارتباطات از اصطلاح سرمایه اجتماعی استفاده کرد. از نظر او سرمایه اجتماعی شامل دارایی‌هایی است که در زندگی روزانه افراد وجود دارد، مانند حس تفاهم، رفاقت و دوستی، احساس همدردی و روابط اجتماعی بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد را تشکیل می‌دهند (Bourdieu, 1986: 53). بدین ترتیب می‌توان گفت عضویت مشترک اعضا (در اینجا اعضای یک خانواده) می‌تواند منتهی به منافع ناشی از اهداف مشترک شود و حمایت‌ها، پیوندها و پشتیبانی‌ها از درون و بیرون آن خانواده را در پی داشته باشد. در واقع خانواده نقش پررنگی در ایجاد این سرمایه دارد، اما با ورود فضای مجازی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در این خانواده‌ها، ارزش‌های خانواده تحت تأثیر قرار گرفته و موجب تغییراتی در رفتار و گفتار اعضای این خانواده‌ها شده است. افراد در این خانواده‌ها بخش زیادی از وقت خود را در دنیای مجازی سپری می‌کنند. از دید زنان، چه بسا ساعت‌های طولانی در منزل حضور فیزیکی داشته‌اند، ولی حضور واقعی نداشته‌اند. این امر زمینه‌ساز کاهش تعاملات خانوادگی، بی‌اعتمادی و فرسایش سرمایه اجتماعی درون گروهی و خودمحوری در این خانواده‌ها شده است. به عبارتی ارتباط و پیوستگی قوی این خانواده‌ها با دیگران (در اینجا خویشاوندان) به سستی گراییده و به سمت تنهایی، انزوا و یک دنیای فردی شده سوق پیدا کرده‌اند و حمایت‌های اجتماعی کمتری از بستگان خود گرفته‌اند. شرکت‌کننده ۱۲، ۲۲ ساله، دیپلم و خیاط در این باره می‌گوید:

«الان به واسطه این فضاها واقعاً ارتباطات کم‌رنگ شده، شب‌نشینی‌ها کمتر شده، تفریحات و اوقات فراغت خیلی کم شده، دورادور و از طریق همین فضا و در گروه‌های مختلف با هم در ارتباطن. خب این یعنی به ارتباط سطحی که دیگه بزرگ‌ترها نقششون کم‌رنگ شده تو این زندگی‌های جدید.»

مشارکت‌کننده ۱۴، ۲۷ ساله، لیسانس و آرایشگر نیز توضیح می‌دهد:

«همسرم بهم بدبین شده بود. می‌گفت چون من از طریق فضای مجازی باهات آشنا شدم، حتماً با کس دیگه‌ای هم دوست هستی. مدام گوشیمو چک می‌کرد. چت‌هامو چک می‌کرد. حتی آگه خریدی تو اینستا می‌خواستم سفارش بدم، همه‌ش ترس‌ولرز اینو داشتم که فروشنده اون محصول آقا نباشه؛ چون دعوا و تنش بین ما شروع می‌شد دیگه.»

آسیب‌های فردی: از دید زنان، استفاده افراطی از فضای مجازی و به‌طور خاص شبکه‌های اجتماعی مجازی، علاوه بر آسیب‌های خانوادگی، موجب آسیب‌های مفرط فردی و روانی نیز شده است. از آنجا که به‌خصوص در فضایی مانند اینستاگرام، افراد همیشه در حال دیدن بخش‌های مثبت و ایدئال زندگی دیگران هستند، با مقایسه‌هایی که در این زمینه بین خود و دیگری انجام می‌دهند، بیشتر دچار غم، ناامیدی و افسردگی و مشکلات شخصیتی شده‌اند. وابستگی افراطی به این فضا نیز مشکلات فردی بسیاری به همراه داشته است. آسان بودن و تنوع و جذابیت زیاد این شبکه‌ها سبب شده که هم زنان و هم همسرانشان زمان زیادی از اوقات روزانه‌شان را در این فضا سپری کنند و به نوعی اعتیاد و وابستگی به این فضا اذعان کرده‌اند. بسیاری از زنان نیز در صحبت‌های خود به این امر اشاره کرده‌اند که در بسیاری مواقع، شب‌ها تا صبح را با اینترنت و فضای مجازی گذرانده‌اند که این مسئله موجب اختلال در خواب و کاهش توان جسمی و روحی آن‌ها برای فعالیت‌های روزانه‌شان شده است. شرکت‌کننده ۷، ۲۷ ساله، لیسانس و معلم می‌گوید:

«از نظر روحی-روانی، مشکلات زیادی به‌وجود می‌آرن. همسرم وقتی از این فضا استفاده می‌کرد، تو خورد و خوراکش، تو خوابش واقعاً تأثیر می‌داشت. بعضی صبح‌ها که اصلاً نا‌نداشت پاشه بره سرکار. سر اون کلی با هم دعوامون می‌شد.»

مشارکت‌کننده ۱۳، ۲۴ ساله، دیپلم و خانه‌دار اظهار می‌کند:

«بعد از دو سه ساعتی که همسرم تو این فضاها بود، انگار رو ذهن و روانش تأثیر می‌داشت.»

خشن می‌شد. جرئت نداشتیم من و پسرم باهالش حرف بزنیم. زود از کوره درمی‌رفت.»

ساختار شکنی: از نظر گافمن، شبکه‌های اجتماعی مجازی محیط مساعدی برای برقراری ارتباطات نمادین، خودابرازی و بازنمایی هویت‌های نو و خویش‌ساخته را به دور از محدودیت‌ها و

ممنوعیت‌ها از طریق تعاملات مجازی و نمادین فراهم می‌کنند (Niromand & Zahabi, 2014: 59). گیدنز نیز بر این عقیده است که با کاهش نفوذ سنت و بازسازی زندگی روزمره برحسب عوامل جهانی و محلی، افراد ناچارند شیوه‌های زندگی خود را از میان گزینه‌های متنوع انتخاب کنند. در این میان، اگرچه عوامل یکسان‌ساز و استانداردکننده هم وجود دارد، اما به دلیل بازبودن زندگی اجتماعی امروزی و همچنین تکثریابی زمینه‌های عمل و تنوع مراجع، انتخاب شیوه زندگی بیش از پیش در ساخت هویت شخصی و فعالیت روزمره اهمیت می‌یابد (Giddens, 2012: 21). در واقع از نظر گیدنز، در جوامع معاصر که تکثرگرا، متنوع و در حال تغییرند و همه چیز مورد مذاقه قرار می‌گیرد، «خود» نیز به پروژه‌ای بازاندیشانه تبدیل می‌شود. ساخت خود، طرح بازاندیشانه‌ای است که بخش اساسی مدرنیته را می‌سازد. شاید بتوان گفت دسترسی و عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، امکان تغییر بسیاری از ارزش‌های سنتی (از جمله حفظ و بقای خانواده به هر طریق ممکن) به ارزش‌های عقلانی از جمله آزادی‌های فردی، شجاعت در تصمیم‌گیری و فردگرایی را در بین نمونه‌های این تحقیق راحت‌تر کرده است. این شبکه‌ها به باورپذیری، مفهوم‌سازی، تبیین و تعیین الگوهای فکری به منظور ارتقای سطح دانش و معرفت عمومی می‌پردازند. انگار خود جدیدی در حال شکل‌گیری است. براساس صحبت‌های زنان، ذهنیت آن‌ها تغییر اساسی نسبت به گذشته پیدا کرده است. گویا شروع به حرکت در جهت دیگری می‌کنند. این فضا و شبکه‌ها سبب شده افراد و در اینجا زنان، افکار خود را برای همگان قابل‌دیدن کنند. چنین شرایطی زمینه را برای بریدن از الگوهای رفتاری، ارزش‌ها و به‌طور کلی ساختارهای ذهنی جاافتاده مهیا می‌سازد. البته ذکر این نکته لازم است که زنان این تغییر در ذهنیت را کاملاً مثبت ارزیابی کرده‌اند؛ چرا که ورود به این فضا و عضویت در شبکه‌های مختلف اجتماعی در آن‌ها سبب افزایش آگاهی و دانایی، افزایش ارتباطات و مشارکت آن‌ها شده است. به این ترتیب، شبکه‌های اجتماعی مجازی، تغییرات عمیقی در عرصه‌های مختلف زندگی روزمره این زنان پدید آورده است. این تغییرات بیش از هر چیز دیگر از رهگذر تغییر در ساختارها و الگوهای ارتباطی، نه تنها بر فرهنگ جوامع محلی تأثیر گذاشته، بلکه خود یک عرصه فرهنگی نوین پدید آورده است. نگرش افراد به طلاق و نوع احساس و جهت‌گیری آنان به این پدیده می‌تواند در تصمیم‌گیری و اقدام به طلاق تأثیرگذار باشد. نگرش در اینجا، حالت درونی و آمادگی است و نه علنی و عملی؛ یعنی نگرش رفتار نیست، بلکه پیش‌شرط رفتار است. براساس صحبت‌های زنان مطلقه، در شبکه‌های اجتماعی، فرد راحت‌تر می‌تواند عقاید خود را به نمایش بگذارد و با دستکاری و ایجاد تغییر در شیوه‌های نمود خود، ارزش‌ها، باورها و جذابیت‌های جهان ذهنی خود را نشان دهد. به عبارتی عدم کنترل و نظارت در این فضا بسیار بیشتر است و به‌واسطه این تأثیر، روح و

ذهنیت زنان نیز منقلب شده و این سبب شده آمادگی بیشتری برای مرحله طلاق رسمی داشته باشند. مشارکت‌کننده ۱۰، فوق لیسانس، ۳۶ ساله و کارمند توضیح می‌دهد:

«بله به طلاق ترغیب شدم و این شبکه‌ها منو آگاه‌تر کرد. چشم‌هامو به زندگی مشترک بیشتر باز کرد. آزادی عقیده و ارتباط با دوستانم خیلی در من بیشتر شد. شوهرم از یه خانواده سنتی بود. فکرش واقعاً قدیمی بود. حتی گوشیش هم به گوشی قدیمی بود که حاضر نبود عوضش کنه و عضو این شبکه‌ها بشه که ببینه دنیا دست کیه، ولی من، هم کاربر اینستا، هم واتس‌آپ بودم، هم انواع فیلترشکن‌ها برای وصل شدن به تلگرام داشتم. توقعش از من همه توقعات قدیمی از یه زن خانه‌دار بود، ولی من این اواخر واقعاً تحمل این رفتارها برام سخت بود. من هم برا خودم یه زن تحصیل‌کرده از یه خانواده خوب بودم. هیچ چیزیه هم از بقیه که می‌دیدم چه زندگی‌های خوب و لاکچری برایشون فراهم کرده بودن، نداشتم؛ مثلاً توقع من این بود که همیشه خورم غذا درست نکنم. یه بار هم شده بریم رستورانی که کلی تبلیغشو می‌کنن و از آشپزخونه دور بشم؛ یا مثلاً از این پیج‌های خدماتی یه بار بیان و خونه‌مو تمیز کنن، ولی همسرم همه این‌ها رو وظیفه من می‌دونست.»

به بیان مشارکت‌کننده ۸، ۳۲ ساله کاردانی و خانه‌دار:

«ایجاد شهامت برای اقدام، نترسیدن از تنهایی. این شبکه‌ها ذهنم رو خیلی بازتر از گذشته کرده بود. به واسطه تحصیلات و شغلم تو خیلی از گروه‌ها حتی در سطح کشوری اضافه می‌شدم. اونجا خیلی صحبت از حقوق‌حقوق خانم‌ها، نابرابری تو جامعه و بین زن و مرد و... می‌شد. همین‌ها باعث می‌شد جرئتم بیشتر بشه. حرف‌های جدیدتری بتونم بزنم که قبلاً ترسش رو داشتم.»

ابزار ناکارآمدی خانواده: خانواده پایه بنیادین اجتماع، خشت بنای جامعه و کانون اصلی حفظ سنت‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. این نهاد، شالوده استوار پیوندهای اجتماعی، روابط خویشاوندی و همچنین قانونی در جهت بروز و ظهور عواطف انسانی و مکانی برای پرورش اجتماعی است. خانواده از آغاز پیدایش، مانند حریمی امن، زندگی انسان را دربر گرفته و موجب پیدایش پیوندهای خویشاوندی شده است. به‌عنوان انسان در درون این نهاد و از خلال جریان جامعه‌پذیری صحیح، بسیاری از بایدها و نبایدها و نقش‌هایی را در ارتباط با دیگران یاد می‌گیریم. از دید زنان مطلقه، خانواده مکانی است که فرد بیش از مکان‌های دیگر، زندگی خود را در آن می‌گذراند، اما با ورود فضای مجازی و انواع شبکه‌های مجازی، اعضای خانواده کنار هم هستند، اما توجه آن‌ها به محتوای شبکه‌های مجازی است. از نظر زنان، با ورود اینترنت و فضای مجازی به خانواده، همه روابط، حقوق و تکالیف مربوط به نقش‌ها تغییر می‌کند. انتظارات، نقش‌ها را در خانواده دگرگون کرده است؛ در ایجاد ارزش‌های جدید تأثیر داشته است و همه این‌ها منبع فشار و تعارض در خانواده در نظر

گرفته می‌شود. پیام‌هایی که در این شبکه‌ها مشاهده کرده‌اند، در بسیاری مواقع با هنجارهای خانواده تعارض دارد و موجب ایجاد چشم‌داشت‌هایی شده است که طرف مقابل یا بقیه اعضای خانواده قصد یا توان برآوردن آن‌ها را ندارند. همه این‌ها سبب ناکارآمدی نهاد خانواده و اختلال در کارکردهای خانواده شده است؛ چرا که این فضا عامل اختلاف، عدم تعهد، عامل تنش و البته انزوای افراد در این خانواده‌ها شده است. کاهش تعامل با همسر به دلیل پرداختن اعتیادوار به فعالیت‌ها و شبکه‌های آنلاین در صحبت‌های زنان مشهود است. همین‌ها صرف زمان زیاد در فضای مجازی موجب پررنگ شدن تعارضات بین همسران و به تبع آن افزایش پرخاشگری جسمی و ارتباطی میان زوجین می‌شود. حتی برخی از زوجین که در ارتباط با همسر خود دچار مشکل و سردی عاطفی و ارتباطی شده‌اند، ممکن است به‌جای مراجعه به درمانگر و حل آن، به شبکه‌های اجتماعی پناه ببرند و همین مسئله زمینه را برای روابط فرازناشویی مساعد می‌کند. مشارکت‌کننده ۳، ۲۲ ساله، دیپلم و خیاط می‌گوید:

«همسر از طریق این شبکه‌ها با خانم‌ها در ارتباط بود. هر بار که بهش می‌گفتم زیرش می‌زد. خسته شدم از اینکه هر بار مچشو می‌گیرم. بعداً متوجه شدم بعد از هر بار چت کردن، پیام‌هاشو حذف می‌کنه. خیلی دروغ می‌گفت؛ مثلاً به بار بهم گفتن به خانم تو ماشینش بوده، ولی کتمان می‌کرد و می‌گفت محل کارم بودم. دیگه اعتمادی بینمون نبود.»

مشارکت‌کننده ۹، ۳۵ ساله، فوق‌لیسانس و کارمند می‌گوید:

«تأثیر خیلی زیادی داشته. دیدن فیلم‌های پورن خواسته یا ناخواسته در همسر ایجاد تنوع‌طلبی می‌کرد. چت کردن با افراد دیگه در فضای واتس‌آپ باعث می‌شد روزبه‌روز از هم بیشتر فاصله بگیریم.»

نمایش مصرف: استدلال بودریار این است که جامعه، مصرف انبوه و فرهنگ مصرفی نوعی نظام رمز همگانی یا نظام قابلیت مبادله‌پذیری میان کالاها و اقلام مادی و اقتصادی ایجاد می‌کند. تمایل مصرف‌کننده آن است که از هر راه که شده خود را وارد کل نظام مصرفی سازد و جایی برای خود در نظام مذکور دست‌وپا کند (Qolipour & Hakiminia, 2016: 154). بصری شدن نشانه‌ها و نمادهای منزلتی در زندگی سبب می‌شود سبک زندگی با زیبایی‌شناختی کردن مصرف همراه شود. اشیا باید به نمایش گذاشته شوند تا برای فرد منزلت‌آفرینی کنند. این فراتر از مصرف صرف یک شیء است. نمایش مصرف در این پژوهش و از دیدگاه زنان مطلقه در زیرمضمون‌های مصرف نمایشی و اشاعه فرهنگ مصرفی دسته‌بندی شده است. در اینجا می‌توان گفت مفهوم خود و نمایش خود مهم است؛ چرا که «خود» در جریان عمل و در تعامل با دیگران، پیوسته تولید و بازتولید

می‌شود. با تجمل‌گرایی، با نمایش کالا، با نمایش لباس، با به‌اشتراک گذاشتن زندگی شخصی و با مشاهده زندگی‌های دیگران به‌ویژه بلاگرهای معروف، می‌توان خود را از دیگران متمایز کرد و هویت جدیدی برای خود ساخت. مصرف‌گرایی و نمایش مصرف، از دید زنان می‌تواند به‌عنوان مهم‌ترین معیار ارزشی مطرح شود. تعداد زیاد بلاگرها و صفحات مد و زیبایی در شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب شده زنان به این شبکه‌ها ترغیب شوند. شرکت‌کننده ۶، ۲۶ ساله، دیپلم و خانه‌دار اشاره می‌کند:

«تا بگومگویی بینمون اتفاق می‌افتاد، به پست یا استوری تو اینستا می‌داشت. دیگه کل فامیل اطلاع پیدا می‌کردن. انگار کمبود داشت، جوگیر می‌شد و احساسی عمل می‌کرد. منم غروری داشتم دیگه. به جای اینکه این همه دنبال متن و عکس برا این چیزا بگرده، اگه می‌اومد با من صحبت می‌کرد، خیلی از سوءتفاهم‌ها برطرف می‌شد.»

مشارکت‌کننده ۸، ۳۲ ساله، کاردانی و خانه‌دار:

«دوست داشتم تو این فضا باشم. چیزهای لوکسی که می‌خریم نشون بدم. مسافرت که می‌ریم

نشون بدم، ولی اون مخالف این چیزها بود.»

شبکه‌های مجازی به‌مثابه استحالۀ نظام ارزشی: آنچه در جامعه و به‌ویژه در نهاد خانواده اهمیت دارد، توجه به ارزش‌ها است. اهمیت ارزش‌ها در این نهفته است که پایه‌ی ارزیابی ما را از پدیده‌های اطرافمان، از خودمان، از بستگان و نزدیکانمان و از دیگر انسان‌ها و جامعه تشکیل می‌دهد. اصطلاح جهت‌گیری ارزشی در متون جامعه‌شناسی نیز در همین ارتباط است (Kafashi, 2009: 55). هنگامی که تعداد زیادی از ارزش‌ها در یک شبکه روابط علی و مرتبط با هم قرار می‌گیرند، نوعی ارتباط، پیوستگی و تقدم و تأخر، یعنی همان نظام ارزشی را نشان می‌دهند. در واقع شبکه‌های اجتماعی مجازی در ذات خود ارزش‌ها و باورهای جدیدی به همراه دارند که ممکن است با ارزش‌ها و باورهای قبلی در تعارض باشند. از دید زنان مطلقه، ورود فناوری و انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی در خانواده‌هایشان، بر بسیاری از ارزش‌های خانوادگی و خانوادگی تأثیر گذاشته و شاهد تغییراتی در این امور هستیم. تغییر ارزش‌های خانوادگی، خروج از مرزهای زناشویی، زیست مجازی، تغییر در توقعات و مدیریت بدن از جمله زیرمضمون‌هایی است که زنان مطلقه به آن‌ها اشاره کرده‌اند؛ برای مثال پوشش و آرایش در جامعه ما موضوعی فردی محسوب نمی‌شود، بلکه هنجارها و مقررات رسمی جامعه، آن را به امری اجتماعی تبدیل کرده است. یکی از مواردی که زمینه اختلاف و ناسازگاری در روابط بین همسران را افزایش داده، تغییراتی است که در وضعیت چهره، بدن و پوشش بعد از رؤیت این شبکه‌ها در افراد (به‌ویژه زنان) ایجاد شده است. زیست مجازی در این پژوهش

حاوی هنجارها و قواعد رواج‌یافته هستند که از طریق تکرار و تکثیر کنش کاربران، الگوهای نوین را شکل می‌دهند. این فضا نوعی وابستگی فکری و روانی برای این افراد ایجاد کرده که قادر به بیرون آمدن از آن نیستند. اغلب سرگرمی‌ها و اوقات فراغت، از دید نمونه‌ها در این فضا سپری می‌شود. شرکت‌کننده ۲، ۳۵ ساله، لیسانس و آرایشگر می‌گوید:

«همین‌که روابط افراد دیگه رو می‌دیدم دوست داشتم من هم این جور روابط رو تجربه کنم. این افراد که می‌گم منظورم خیلی‌هاست؛ مثلاً من پیج اکثر بازیگران هالیوودی رو داشتم. همیشه دنبالشون می‌کردم. پیج خیلی از بلاگرهای ایرانی مقیم اون ور رو هم دارم. خیلی الگو می‌گرفتم ازشون. از طرز پوشیدن لباس و مارک و... بگیر تا غذاخوردنشون. خود من یادمه چندین سال قبل واقعاً آدم قانعی بودم. چیزهای خیلی کوچیک هم خیلی منو شاد و خوشحال می‌کرد، ولی این مدت، به‌خصوص با ورود به اینستاگرام، دیگه قناعت گذشته رو ندارم. طرز تفکرم تغییر کرده و همیشه احساس نارضایتی و شکایت دارم.»

مشارکت‌کننده ۴، ۳۴ ساله، لیسانس و فروشنده توضیح می‌دهد:

«با دیدن خیلی از بلاگرها، مدل‌ها و... خیلی وضعیت پوشش، آرایش، چهره‌م (عمل زیبایی) نسبت به دوران مجردی فرق کرد و همسرم هم اتفاقاً مدام گلایه داشت و شاکی بود. رفتم عمل لیپوساکشن برا از بین بردن چربی‌های شکمم هم انجام دادم که دیگه به بچه‌دار شدن هم فکر نکنم؛ چون واقعاً دوران مجردی اصلاً شکم نداشتم. اینجا داغون شده بودم.»

شبکه‌های اجتماعی، ساختاری اجتماعی‌اند که افراد انسانی میان خود ایجاد کرده‌اند تا در موضوع‌ها و مقوله‌های از پیش تعیین‌شده با یکدیگر تعامل کنند. ساده‌ترین شبکه اجتماعی را می‌توان خانواده، بستگان، قبیله، دوستان و همکاران دانست. هایدمان^۱ پژوهشگر آلمانی در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی معتقد است شبکه‌های اجتماعی مجازی، گونه‌ای از الگوهای تماس هستند که در آن‌ها تعامل‌ها و ارتباطات بین عوامل شبکه‌ای به وسیله یک پایگاه فنی و زیرساخت اینترنت پشتیبانی می‌شود. در این شبکه‌ها هدف، علاقه یا نیاز مشترک می‌تواند عنصری پیونددهنده باشد که سبب می‌شود عوامل مرتبط حتی بدون حضور فیزیکی احساس کنند که در یک اجتماع و جمع حقیقی قرار گرفته‌اند (Heidemann, 2010: 2-3). در این تحقیق، مهم‌ترین شبکه‌های اجتماعی مورد استفاده از دید زنان مطلقه که در ایجاد سردی و درنهایت گسست رابطه در این خانواده‌ها مؤثر بوده‌اند، به ترتیب عبارت‌اند از: اینستاگرام، واتس‌آپ، تلگرام و یوتیوب.

۵. بحث

در پاسخ به سؤال اول و براساس صحبت‌های نمونه‌های تحقیق، تعریف و معنای ذهنی زنان مطلقه از خانواده و رابطه زناشویی در قالب چهار مقوله «خانواده به‌مثابه یک سیستم»، «تصویر نامطلوب از خانواده»، «تفاوت تفاسیر قبلی با واقعیت موجود» و «نگرش تقدیرگرایانه» دسته‌بندی شد. گویی با پیوستاری مواجهیم که از یک سو خانواده در ذهن نمونه‌ها همان جنبه مقدس را دارد. در این نگرش، افراد کارکردهای مثبت فردی و اجتماعی برای خانواده متصورند. به عبارتی از دید این زنان، انسان زمانی از لحاظ روحی، عاطفی و اجتماعی صحیح رشد خواهد کرد که در خانواده پرورش پیدا کند و اگر محیط زندگی خانوادگی، مناسب و بدون تنش باشد، می‌توان با اطمینان از اعضای سالم و از یک جامعه سالم صحبت کرد. این صحبت‌ها تداعی‌کننده نظریات مختلف درباره اهمیت نهاد خانواده در حوزه جامعه‌شناسی خانواده است؛ به طوری که در همه فرهنگ‌ها عامل اصلی اجتماعی شدن فرد، شکل‌گیری هویت فرزندان و شکل‌گیری شخصیت به‌شمار می‌آید. از طرفی نگرشی منفی به این نهاد در بین زنان مطلقه وجود دارد. به این صورت که زنان به دلیل انواع مشکلات و مسائلی که در زندگی زناشویی با آن درگیر بوده‌اند، دیدگاه یا به عبارتی تصویری منفی از این نهاد در ذهنشان شکل گرفته است. با مراجعه به پیشینه‌های تجربی تحقیق، این مقوله‌ها در نوع خود و از دید زنان مطلقه مقوله‌های جدیدی هستند که سایر پژوهش‌ها به این جنبه پرداخته‌اند.

در پاسخ به سؤال بعدی که شبکه‌های اجتماعی مجازی چگونه زمینه تحول و گسست در روابط زوجین را فراهم می‌کنند، باید اشاره کرد که براساس صحبت‌های زنان مطلقه در شهر ایلام می‌توان به مضمون‌های اصلی شامل «ایجاد پیله‌های تنهایی»، «انفصال از شبکه‌های خویشاوندی»، «آسیب‌های فردی»، «ساختار شکنی»، «بازار ناکارآمدی خانواده»، «نمایش مصرف»، و «شبکه‌های مجازی به‌مثابه استحاله نظام ارزشی» اشاره کرد. ایجاد پیله‌های تنهایی با تفسیر ویلیام گود از فرایند نوسازی قابل توضیح است. گود معتقد است در جریان نوسازی و استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی، تغییرات فراوانی در نهاد خانواده شکل می‌گیرد. در پاسخ به این سؤال، بسیاری از این تغییرات قابل‌رؤیت است، از جمله ایجاد پیله‌های تنهایی و انفصال از شبکه‌های خویشاوندی. در این خانواده‌ها نیز نقش شبکه‌های خویشاوندی در روابط خانوادگی تغییر و کاهش یافته و این تغییر کارکرد، شبکه اجتماعی را جایگزین شبکه خانوادگی و خویشاوندی کرده است. در نتیجه خانواده به واحد هسته‌ای که بر فردگرایی استوار است تبدیل شده است. براساس صحبت‌ها، زنان گویی به سمت جامعه‌گریز شدن حرکت کرده‌اند. افراد خانواده احساس تعهدی به جمع خانوادگی‌شان ندارند و خود را رها از بسیاری الزام‌ها تصور می‌کنند. عطایی (۱۳۹۴)، آبچر (۱۳۹۶) و مک‌دانیل و کوئن (۲۰۱۴) به

این نتیجه رسیدند که میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، بر کاهش ارتباطات شفاهی و کاهش ارتباطات مؤثر است که با زیرمقوله‌های پبله‌های تنهایی در پژوهش حاضر، یعنی کاهش تعاملات همسو است. همان‌طور که در بخش چارچوب مفهومی نیز اشاره شد، گریز به نقش وسایل ارتباط جمعی توجه خاصی دارد. در اینجا می‌توان شبکه‌های اجتماعی مجازی را نیز به‌عنوان ابزاری برای تعریف جهان به تحلیل گریز اضافه کرد. بدین ترتیب که این شبکه‌ها در تعمیق جهان‌بینی، آموزش و درونی کردن ارزش‌های جدید، نقش بسیار پررنگی ایفا می‌کنند. این شبکه‌ها به‌صورت تدریجی موجب تأثیر در جهان‌بینی و نظام آموزشی اعضای این خانواده‌ها و به‌ویژه زنان شده و به آن‌ها نگرش جدیدی در مواجهه‌شدن با واقعیت القا کرده است. محتوای این شبکه‌ها و نمایش و مشاهده مداوم عکس‌ها و فیلم‌های موجود در آن‌ها، به گرایش و دریافت‌های زنان شکل داده است. می‌توان بین مقوله ساختارشکنی و استحاله نظام ارزشی و مفهوم میمی‌ها از دید کاپلا نیز همسانی ایجاد کرد. محتوای موجود در شبکه‌های مجازی از دید زنان مطلقه، «الگوی رفتار» در نظر گرفته شده و قابل تقلید است و زنانی که بیننده کنش تصویری شدند، از آن به‌عنوان بخشی از مجموعه رفتاری خود استفاده کردند. البته همان‌طور که گریز نیز اشاره می‌کند، باید بین مخاطب عادی و پرمصرف تمایز قائل شد. در این پژوهش نیز زنان اشاره کردند که استفاده طولانی مدت و مداوم از این شبکه‌ها سبب این تغییرات در زندگی‌شان شده است. همچنین مطابق مفهوم وابستگی دی‌فلور و بال روکیج، میان مخاطبان، رسانه و جامعه رابطه دائمی وجود دارد. براساس این مفهوم، زنان در جامعه ایلامی برای کسب اطلاعاتی که برای تصمیم‌گیری در زندگی روزمره نیاز دارند، به ارتباطات مجازی وابسته می‌شوند. با پیچیده‌تر شدن جوامع و بهبود انواع فناوری‌های ارتباطی، شبکه‌های مجازی به‌عنوان ابزاری اطلاعاتی، کارکردهای منحصر به فردی پیدا کرده‌اند و منبع اساسی زنان مطلقه ایلامی در کسب دانش و اطلاعات به‌شمار می‌روند. این شبکه‌ها طیف گسترده‌ای از تأثیرات شناختی، عاطفی و رفتاری را در مخاطبان خود ایجاد کرده‌اند؛ برای مثال ایجاد و رفع ابهام در مورد حقوق و وظایف زنان در جامعه، در بسیاری از موارد، زنان با ابهاماتی از قبیل عدم شناخت حقوق خود در جامعه مواجه بوده‌اند یا اینکه اطلاعاتی در این خصوص نداشته‌اند، اما با مراجعه به این شبکه‌ها بسیاری از ابهامات در زنان برطرف شده است؛ چرا که معنا و تفسیر بسیاری از امور را از طریق اطلاعات این شبکه‌ها درک می‌کنند. این رسانه‌ها نقش بسیار مهمی در ساخت واقعیت اجتماعی ایفا کرده‌اند. مقوله ساختارشکنی نیز از همین جنبه قابل تفسیر است. جامعه ایلامی نیز جامعه‌ای در حال گذر از ساختارهای سنتی است. در نتیجه ابهامات زیادی در فضای اجتماعی برای افراد مطرح و ایجاد می‌شود. این ابهام در دوره‌ای تشدید می‌شود که افراد در حال رها کردن وابستگی‌های خود به ارزش‌ها و جهان‌بینی سنتی و انطباق با چارچوب‌های مدرن هستند. در این

چارچوب و برای افراد این خانواده‌ها (به‌ویژه زنان)، شبکه‌های مجازی بسته‌های اطلاعاتی شفاف و استاندارد ارائه می‌دهد که از طریق آن، فرایند مواجهه با ابهامات کنترل می‌شود. همچنین براساس مفهوم وابستگی دی فلور و روکیچ، نگرش‌های بسیاری از افراد در جوامع در حال گذار تحت تأثیر رسانه‌ها قرار می‌گیرد. این تغییرات نگرشی و ارزشی در اظهارات نمونه‌های تحقیق نیز کاملاً مشهود است. بسیاری از این شبکه‌ها از جمله اینستاگرام، ابزاری برای تغییر ارزش‌های سنتی در درون خانواده‌ها در نظر گرفته شده‌اند. این شبکه‌ها بی‌اعتنایی و حساسیت‌زدایی در همسران و فضا و واکنش خشونت‌آمیز در خانواده ایجاد کرده است.

نمایش مصرف و استحاله نظام ارزشی، از مقوله‌های مهم در تحقیق حاضر هستند که می‌توان آن‌ها را با مفاهیم کاستلز و اینگلهارت در زمینه جامعه شبکه‌ای و تغییر ارزش‌ها مقایسه کرد. کاستلز معتقد است فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، با فراهم کردن امکان پیدایی جامعه شبکه‌ای که افراد و جوامع را در قالب‌های تازه هویت بخشیده، نه تنها قواعد و قوانین حاکم بر ارتباط و تعامل میان انسان‌ها، بلکه ایستار ما را نسبت به خود، دیگران و جهان تغییر داده است. از آنجا که جوامع و فرهنگ‌ها به فرایندهای ارتباطی وابسته هستند و همه اشکال ارتباط بر مبنای تولید و مصرف نشانه‌ها استوار است، هیچ جدایی‌ای بین واقعیت و نمایش نمادین وجود ندارد. ویژگی مهم جامعه شبکه‌ای کاستلز نیز نه القای واقعیت مجازی، بلکه ایجاد مجاز واقعی است. این جامعه شبکه‌ای، تمام دامنه‌های زندگی اجتماعی را دربر گرفته و سبب تغییرات گسترده در نظام ارزشی خانواده‌ها و به‌طور کلی سبک زندگی این افراد شده است. زنان و همسران به‌واسطه این شبکه‌ها با مخاطبان گوناگون سروکار دارند و مجموعه‌های گسترده‌ای از حیث محتوای نمادین در اختیارشان قرار می‌دهند. این شبکه‌ها معنای همه چیز و هر چیز را مورد بازاندیشی قرار داده‌اند و ارزش‌های جدیدی برای این خانواده‌ها و به‌طور خاص زنان ایجاد کرده‌اند. اینگلهارت نیز اشاعه رسانه‌های جمعی و جهانی شدن ارتباطات را عامل تغییر ارزش‌ها می‌داند. مصرف نمایشی، اشاعه فرهنگ مصرفی، تغییر ارزش‌های خانوادگی، خروج از مرزهای زناشویی و مدیریت بدن، از نمودهای تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر تغییر رفتارها و ارزش‌های زنان و خانواده‌ها و عدم پایبندی به سنت‌های کهنه و خانوادگی است. مقوله ساختارشکنی نیز با مفهوم تغییرات ارزشی اینگلهارت غرابت معنایی دارد. در این ارتباط، گیدنز نیز معتقد است اینترنت قلب تپنده انقلاب ارتباطی است و با گسترش این فناوری، این امکان وجود دارد که تمایزهای سنتی از میان برداشته شود، زمان و مکان حذف شود، درک افراد از روابط تغییر کند و اطلاعات و افکاری در جامعه منتشر شود که تنها بازتابی از جهان اجتماعی نیست، بلکه یکی از عوامل و نیروهای مؤثر در شکل‌دهی به یک جهان اجتماعی است. زنان در این تحقیق نیز به دلیل استفاده و مصرف این شبکه‌ها، گویی در یک جهان اجتماعی جدید سیر می‌کنند.

بدین ترتیب اگر ارزش‌های خانواده را کیفیت‌هایی بدانیم که هسته خانواده را تعریف و پیوند بین اعضای خانواده را تضمین می‌کند، از دید زنان، با دگرگونی و تغییر این ارزش‌ها مواجهیم. در این مورد، خوش‌صفا و کفاشی (۱۳۹۴) به این نتیجه رسیدند که دسترسی و استفاده از اینترنت موجب تضعیف ارزش‌های خانوادگی می‌شود. گنجی و همکاران (۱۳۹۴)، مؤمنی و زرین‌جوی (۱۳۹۶)، عربی (۱۳۹۶)، کلاینتون (۲۰۱۴)، پوتری رستیا (۲۰۱۹)، بهادری و همکاران (۱۴۰۰) و آذین و فرهادی (۱۴۰۰) نیز به این نتیجه رسیدند که اعتیاد به فناوری ارتباطی سبب روابط و دوستی‌های خارج از خانواده خواهد شد و عادی‌شدن خیانت و روابط نادرست ترویج خواهد شد. همچنین نتایج پژوهش حاضر در زمینه مقوله‌های استحاله نظام ارزشی، ابزار ناکارآمدی خانواده‌ها و ایجاد پدیده‌های تنهایی با نتایج پژوهش زارکا (۲۰۱۱) مغایر است؛ چرا که پژوهش زارکا نشان می‌دهد اینترنت، اعضای خانواده را به هم نزدیک می‌کند و سبب افزایش وحدت میان آن‌ها، تقویت روابط خانواده و افزایش حس تعلق و مسئولیت می‌شود. بدین ترتیب کارکردی مثبت در زمینه روابط خانوادگی برای این شبکه‌ها معرفی شده است.

۶. نتیجه‌گیری

براساس صحبت‌های زنان مطلقه، گویی شبکه‌های اجتماعی، عاملیت مجازی، فردیت مجازی و انتخاب‌گری مجازی را در بین آن‌ها و اعضای خانواده‌شان تقویت کرده‌اند. عضویت و استفاده از این شبکه‌ها نشان‌دهنده دگرگونی‌های اساسی در روابط اجتماعی، حوزه خصوصی، تغییر ارزش‌ها و سبک زندگی این خانواده‌ها شده است. تولید و مصرف متن، تصویر، فیلم و به‌طور کلی مصرف‌گرایی مجازی در بین اعضای این خانواده‌ها، سبک‌های زندگی جدیدی را برای این افراد به ارمغان آورده که در بسیاری موارد، متناقض با سبک زندگی قبلی و سنتی در بین آن‌ها است. تغییراتی در نحوه پوشش، نوع محاوره، کاهش تعاملات خانوادگی، افزایش بی‌اعتمادی بین زوجین، گرایش به انواع گروه‌های مرجع غیرخانوادگی مانند گروه‌های واتس‌آپی و تلگرامی، و بیگانگی با ارزش‌های سنتی به‌طور کلی سبب تضعیف نهاد خانواده شده است. بدین ترتیب شبکه‌های اجتماعی به‌مثابه یک زیست‌جهان مجازی، این خانواده‌ها را از بافت فرهنگی-بومی خود جدا می‌کنند و به‌سمت مصرف‌انبوه محتوای نمادین خودارجاع^۱ سوق می‌دهند که بحران معنا را در جنبه‌های مختلف زندگی‌شان (ارزشی، ارتباطی، ظاهری) به دنبال داشته است.

نهاد خانواده مهم‌ترین نهاد کارگزار جامعه‌پذیری افراد محسوب می‌شود، اما با توجه به تغییرات صورت‌گرفته و رشد فناوری و بروز پدیده‌هایی مانند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، تحولاتی

۱. این مفهوم از بودریار است.

در زمینه جامعه‌پذیری و مناسبات و ارتباطات اعضای خانواده به‌وجود آمده است. روابط در درون نهاد خانواده و میان اعضای آن از مهم‌ترین انواع روابط بین‌فردی است که تأثیرات فردی و اجتماعی مهمی در جامعه دارد. در پژوهش حاضر و براساس صحبت‌های زنان مطلقه می‌توان به این نتیجه رسید که شبکه‌های اجتماعی مجازی در بروز نارضایتی زناشویی نقش داشته‌اند. جامعه و فرهنگ ایلامی و به‌تبع آن افراد در نهاد خانواده تحت تأثیر این فناوری‌های ارتباطی قرار گرفته‌اند. به‌نظر می‌رسد شبکه‌های اجتماعی مجازی را نمی‌توان ذاتاً بد یا خوب تفسیر کرد، بلکه تأثیر آن بر زندگی خصوصی و اجتماعی افراد به میزان و زمان استفاده از آن بستگی دارد؛ چرا که همان‌طور که نتایج و صحبت‌های زنان نیز نشان می‌دهد، استفاده افراطی و به‌نوعی اعتیاد به این فضاها در تغییر و گسست مناسبات بین اعضای این خانواده‌ها مؤثر بوده است. اگر زمینه‌ای فراهم شود که اعضای خانواده بتوانند نحوه استفاده از این فضاها را برای تقویت انسجام و پیوندهای خانوادگی خود دریابند، نتایج مثبتی به بار خواهد آمد، اما استفاده‌های غیرتعاملی از این فضا بستر طرد و انزوای اجتماعی افراد را در خانواده و جامعه به‌وجود آورده است.

۷. پیشنهادها

با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود بر مدیریت زمان در استفاده از این شبکه‌ها در بین خانواده‌ها تأکید شود و بالابردن سطح سواد رسانه‌ای در خانواده‌های ایلامی مورد توجه متولیان امر قرار گیرد. همچنین با توجه به ابعاد پیچیده موضوع، پژوهش‌های مشابه و ترکیبی (روش کمی-کیفی) در استان ایلام انجام شود. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی، نگرش و درک مردان نیز در این زمینه مورد مطالعه قرار گیرد.

تعارض منافع

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان مطالعه تجربه زیسته زنان مطلقه از شبکه‌های اجتماعی مجازی است و در آن هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- Abbasi, Kh., & Ershad, F. (2012). Evaluation of social, cultural and spiritual factors affecting incompatibility between couples in Shushtar city in 2012. *Journal of Women and Family Studies*, 4(15), 127-148. (In Persian)
- Abcher, H. (2016). *The impact of social networks on couples' conflicts with an emphasis on Telegram and Instagram*. Master's Thesis. Supervisor: H.

- Yahiizadeh Pirsarii. Tehran. Allameh Tabatabai University, Faculty of Social Science. (In Persian)
- Akhavi Samrin, Z.Zahrakar, K., Mohsenzadeh, F., Ahmadi., Kh2016). Evaluation of the factors that facilitate divorce in the socio-cultural context of Tehran. *Women and Family Cultural Journal*, 12(40), 105-126. (In Persian)
- Arabi, M. (2016). Evaluation of the relationship between the use of virtual social networks and emotional divorce of couples. *The Quarterly Journal of Police Knowledge*, 6(12), 40-63. (In Persian)
- Ataei, P. (2014). Sociological analysis of the impact of virtual space on people's communication in families (Case study: Isfahan city). *Second Conference of Behavioral Sciences and Social Studies*. Istanbul. Turkey. (In Persian)
- Azin, F., & Farhadi, H. (2021). Prediction of tendency to divorce through addiction to cyberspace, Internet cheating and addiction to computer games in people who have filed for divorce. *New Ideas Journal of Psychology*, 8(12), 1-14. (In Persian)
- Bahadori, M. (2021). The relationship of virtual space and emotional divorce of spouses. *Sociological Research*, 15(2), 201-215. (In Persian)
- Bourdieu, P. (1986). Forms of capital. In Richards, J. C. (Ed), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Green Wood Press.
- Castells, M. (2001). *Era of communication: The emergence of the network society*. Translator: A. Aliqolian & A. Khakbaz. Tehran: Tarhe No. (In Persian)
- Clayton, R. B. (2014). The third wheel: The impact of Twitter use on relationship infidelity and divorce. *Cyber psychology, Behavior, and Social Networking*, 17(7), 425-430.
- Cohen, A. (1999). *Change of attitude and social impact*, translator: A. R. Kaldi. Tehran: University of Welfare and Rehabilitation Sciences.
- Craib, I. (2013). *Modern social theory (from Parsons to Habermas)*. Translated by: A. Mokhbar. Tehran: Agah. (In Persian)
- Diah Restya, W. P. D. (2019). Social Media and Marital Infidelity. In *Proceedings of the 1st International Conference on Psycholigy*, 111-106.
- Ezazi, Sh. (2021). *Sociology of the family with an emphasis on the role, structure and function of the family in the contemporary times*. Tehran: Women's Studies. (In Persian)
- Ganji, M., Niazi, M., & Melkpour, A. R. (2014). Evaluation of the effect of addiction to new communication technologies (such as the Internet and

- satellite) on family disintegration in Shahrekord. *Social Studies and Research in Iran*, 4(1), 167-194. (In Persian)
- Giddens, A. (2012). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Translated by: N. Movafaqian. Tehran: Nashre Ney. (In Persian)
- Heidemann, J. (2010). *Online social networks*. Ein sozialer und technischer ueberblick. Rterieved from www.uni-augsburg.de/exzellenz/.../wi-272
- Inglehart, R., & Welzel, Ch. (2007). *Modernization, cultural change, and democracy; the Human Development Sequence*. Cambridge University Press.
- Kafashi, M. (2009). Evaluation of impact of the Internet on family values. *Journal of Social Research*, 2(3), 55-76. (In Persian)
- Kalantari, A., Roshanfekr, P., & Javaheri, J. (2011). Consequences of divorce: A structured review of research done in Iran with emphasis on gender issues from 1997 to 2011. *Journal of Women, Development and Politics*, 9(3), 111-131. (In Persian)
- Karimi, Y., Almasi, S., Rozgar, M., & Fazeli, H. (2015). Study of divorce factors in divorced people: A phenomenological research. *Journal of Clinical Psychology Studies*, 7(25), 191-210. (In Persian)
- Khodamoradi, T., Saadat, F., Khodamoradi, T. (2013). Evaluation of the impact of using virtual space on family values (Case study: High school teachers of Ilam Province Education Organization). *Ilam Culture*, 15(44-45), 155-167. (In Persian)
- Khosh Safa., H., & Kafashi, M. (2014). Evaluation of the relationship between virtual social networks and family values. *Social and Cultural Strategy Quarterly*, 6(23), 173-200. (In Persian)
- Latifian, M. Arshi, M., Eghlima, M. (2016). The relationship between Internet addiction and emotional divorce in married women of Tehran. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences*, 16(3), 517-528. (In Persian)
- Marinescu, L. (2016). Divorce: What does learning have to do with it. *Labour Economics*, 38(c), 90-105.
- McDaniel, B. T., & Coyne, S. M. (2014). Technoferece: The interference of technology in couple relationships and implications for women's personal and relational well-being. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(1), 85-98.
- Meshki, M. Shahghasemi, Z., Delshad, A., Moslem, A. (2010). Evaluation of the situation and factors related to divorce in terms of divorced couples in Gonabad city in the years 2017 to 2018. *Quarteriy of Horizon of Medical Sciences*, 9(1), 35-44. (In Persian)

- Mohammadpour, A., & Naqdi, A., & Nadrenjad, B. (2010). Effect of satellite on cultural identity in Kurdistan province. *Journal of Kerman University of Medical Sciences*, 4(9), 156-131. (In Persian)
- Momeni, M., & Zarinjoyalvar, S. (2016). The effect of virtual networks on increasing the divorce rate (Case study: Ilam city). *The first conference of specialized research in the field of academic sciences*, engineering and technologies. Shiraz province. (In Persian)
- Niazi, M., & Shafei Moghadam, E. (2013). Evaluation of factors affecting the rate of fatalism in women. *Women's Sociology Journal*, 5(1), 123-147. (In Persian)
- Niromand, L., & Zahabi, Sh. (2014). Evaluation of factors affecting the presence of women in social networks (Case study: Women living in Tehran). *Studies on Media*, 10(1), 53-66. (In Persian)
- Qolipour, K., & Hakiminia, B. (2016). Semantic redefining of face management problem among female students of Islamic Azad university of Maroodasht city. *Journal of Women and Society*, 8(4), 145-163. (In Persian)
- Ranjbar, H., Haghdoost, A., Salsali, M., Khoshdel, A., Soleimani, M. (2016). Sampling in qualitative research: a guide to getting started. *Journal of the University of Medical Sciences*, 10(3), 238-250. (In Persian)
- Rashid, Kh., Hassanvand, F., Nabizadeh, S., & Rashti, A. (2018). Evaluation of external factors that are effective in women's emotional divorce. *Journal of Women and Family Studies*, 7(1), 117-137. (In Persian)
- Raymo, J. M., & Park H. (2020). Marriage decline in Korea: Changing composition of the domestic marriage market and growth in international marriage. *Demography*, 57(20), 1-24.
- Rezaeinasab, Z. (2017). Analysis of demographic characteristics regarding the issue of divorce in Ilam province. *Journal of Cultural Sociology*, 15(3), 145-172. (In Persian)
- Rezaeinasab, Z. (2017). Phenomenology of the life experience of divorced women in Ilam city. *Intra-University Research Project*. faculty of literature and humanities. Ilam university. (In Persian)
- Sepidnameh, B., & Qaisarian, I. (2013). Evaluation of the situation of marriage and divorce in Ilam province. *Ilam Culture*, 15(44-45), 112-124. (In Persian)
- Zarka, S. A. (2011). Impact of the internet on relationships: Perception of male and female students of Pakistan. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(21), 36-45.